

KURIKULUM PER KOPESHTIN E FEMIJEVE

Kazalo- PERMBAJTJE

Uvod- HYRJE

Naçelo- Parim

HYRJE

Kurikulumi per "kopeshtet e femijeve" eshte dokument kombetar, i cili e ka qellimin e vete themeltar te bene analizat, propozimet dhe zgjedhjet, te cilat kane perbere nje koncepte dhe sistemin e edukates parashkolnore ne kopshte (Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji- Libri i bardhe per edukaten dhe arsimin ne Republikën e Sllovenis, Kodi pe kopshtet e femijeve, Kodi i arsimit I, 1996, po ashtu te aprovuara parimet dhe qellimet per ndryshimin e tere sistemit edukator dhe arsimore (burimet per ndryshimin e kurikulimit, keshillim Kombetar i kurikulimit, 1996). Eshte dokument, i cili ne nje ane rrespektone traditat e kopshteve sllovene, kurse ne anen tjeter me disa pamje te reja teoretike ne femerin e hereshme dhe zgjezgja e zgjedhjeve te reja dhe me plotesimet, ndryshimet dhe superstruktura e punes deri tani ne kopeshte femijesh.

Kurikulumi per kopshtet e femijeve eshte i formuar per programet ashtu te qujtura , programet ditore dhe eshte njikosishte baza eksperte e duhure per realizimin e programeve te ndryshme, siq eshte programi gjyse ditore, programe i shkurte, edukata dhe siguria familjare, edukata parashkollore ne shtepi, duke pasure parasysh veqentarisht organizimin e jetes ne nivele te ndryshme dhe puna si nje qellim i zgjedhure , aktivitete dhe afrimeve te ndryshme dhe metodat te cilat ofrojne programet e ndryshme.

Kurikulumi per kopeshtet e femijeve dallohen si ne permbajtjen parimore dhe qellimi per edukimin parashkollor dhe po ashtu edhe njoftime, se femija kuptone boten si nje teresi, se te zhvillohet dhe mesone ne nje lidhje aktive me rrethin e vete ne fushen sociale dhe fizike, dhe ne kopshte ne interakcij me moshataret e vete dhe me te rriturit zhvillone shoqerine dhe individualitetin e vete.

Koncepti kurikulum ne kopshte eshte e vendosure per nje arsye se eshte ma i gjere dhe i pergjithshem se koncepti programi dhe me veti mbane levizje prej theksimeve tradicionale ne permbajtjen apo lendet me theksim ne vete proqesin e edukimit parashkollor, ne teresin e interaksioneve dhe eksperiencese, nga e cila femija ne kopshte mesone. Ashtu kurikulumi permbane edhe shume kushte dhe pengesa , te cilat mundesojne dhe pamundesojne realizimin e kurikulumit te shkruare dhe po ashtu edhe nje fushe e gjere e kurikulumit te mshefure.

Ne kurikulum per kopeshtet e femijeve jane te paraqirura qellimet e Kurikulumit per kopshte dhe nga ato jane te nxjerrura parimet, dituria themeltare per zhvillimin e femis dhe mesimi ne periudhen parashkollore dhe qellimet globale ne fusha te ndryshme (per nje pasqyrim dhe kontrolli nga ekspertet te jashtem), shembullet e propozuara dhe aktivitetet ne fusha te ndryshme keto veshin mes veti i lidhin dhe ato i vendosin ne nje kontekst e jetes te perditeshme te femijeve ne kopshte. Disa aktivitete mesfushore, siq eshte zhvillimi moral, kujdesi per shendet, siguria, edukata e qarkullimit rrugore, si nje fille i kuqe lidhen ne te gjitha fushat dhe jane si nje pjese e jetes dhe punes ne kopshte. Aktivitetet dhe permbajtja e propozuare (jane te parashikuara "veqper grupin e pare dhe te dyte te moshes) prezentojne rruge te mundeshme dhe menytrat e realizimeve te qellimeve (edhe ndermjete ketyne edukatori munde te zgjedhe), edukatori eshte ai i cili vendose se kqa, kure dhe si.

Ne Kurikulumin e shkruare per kopshte , dhe kjo eshte nje baze eksperte per punen e kopshteve, per arritjen e niveleve cilesore e edukates te femijeve parashkollore ne kopshte njejte e rendesishme edhe realizimi ne praks apo

ashtu i qujturi kurikulum.

Realizimi praktik i qellimeve të shkruara, mundet me jetesin e vetë, inkuadrimit në kontekstin social, me aktualitetin, zgjedhjen e metodave të ndryshme dhe menyrave të punës, të cilat mbështeten në diturin themeltare për sjelljen dhe zhvillimin e femis dhe diturin për arritjen e qellimeve të Kurikulumit për kopshte femijesh, rendeseishte kontribone në një kuptime të gjere të edukates parashkollore në kopshte, lidhjen e sajë me familje, niveleve të tjera të edukimit dhe arsimit, me institucionet tjera eksperte dhe bashkijes lokale.

Kurikulumi për kopshtet është dokument kombëtar, i cili është i parapamë për edukatorët, atyre që ndihmojnë edukatorin, drejtorëve, punojsve keshilltare; është dokument, i cili me përdorjen e literatures eksperte, edukatorve ndihmone dhe mundësonë një planifikim cilësorë për edukimin e femijeve parashkollore në kopshte i cili në nivelin e realizimit të kurikulumit zhvillohet dhe ndryshohet, dhe njikosishte rrespektone reflektimet e femijeve në njësit, organizimin e jetes në kopshte, dhe inkuadrimit e kopshtit në një rrethë ma të gjere.

Realizimet parimore për mundësit e njëjta dhe rrespektimin që femijet janë të ndryshëm, garantohen me kushtet e njëjta për një zhvillim optimal të secilit femi veq dhe duke rrespektuar dallimet individuale në zhvillimin dhe mesimin, që do thote ma gjere dhe ma fleksibel, porë një garantim eksperte për kushtet e punës të përherëshme apo për kohëshme për inkuadrimit e femijeve parashkollore me nevoja të veqanta në njësitë e kopshteve. Si shtese në Kurikulumin e kopshteve kanë me u përgadite kurikumumet e pershtateshme për realizimin e kurikulumit për femijet me nevoja të veqanta.

Rroli i kopshtit në fushën e gjuhës dhe në pjesët e banuara shumë kombe, që të ndërtojne një themel të pershtateshem për zhvillimin e dy gjuhëve për antaret e të dyjate edintitetet kombëtare dhe popullite shumice. Prandaj në Kurikulume kanë me u shkruare edhe përmbajtjet tjera, të cilat janë me u drejtue ashtu, se kanë me e mundësue edhe njëfjetimi i kultures dhe pasurisë kulturore për të dy kombet, të cilët jetojnë në të njëjtin vend të caktuar, dhe po ashtu edhe parimet pedagogjike dhe didaktike, të bera në baze të modeleve ku përdoren dy gjuhe.

Grupi i veqantë të cilin duhet po ashtu të përmendet, dhe e cila nukë njëfjet si pakic autohtone në Slloveni, janë Romët. Për këtë grup është i rëndesishëm parimi i bashkejteses të dy kulturave, i cili duhet të jete interaktiv, jo vetëm i

njeaneshem, qe dote thote se duhet te dimi te njofim dhe te zgjadhim ato metoda te cilat nderhujne ma shume ne fushen e socializimit. Nje kujdese i veqante duhet te jete edhe per ata femit te cilet gjuha sllovene nuke eshte gjuha e nenes, qe ata te kane mundesi te zavendesojne mungesen dhe njohurin e gjuhen sllovene.

QELLIMET E KURIKULIT PER KOPSHTE FEMIJESH

- Kurikulumi sa ma i hapet dhe fleksibel ne programe te ndryshme per femijet parashkollore,
- nje oferte e ndryshme dhe interesante ne te gjitha fushat e aktiviteteve te femijeve parashkollore ne kopshte,
- nje oferte ma e balensume ne fusha te ndryshme dhe aktivitete te femijeve parashkollore ne kopshte, te cilat njikosishte nuke mundesojne nje thellesim ne fusha te caktuara,
- mundesimi ma i madhe individual, ndryshime dhe zgjedhje ne kundershtrim me rutinen e grupit,
- formimi i kushteve per nje shprehje ma te madhe dhe njofejen e gjuheve te perbashketa (pa diskriminim ndaj gjinise, origjines sociale apo kulturore, pamjes boterore, mombesise qe i takojme, konstitucioni shpirterore dhe fizike),
- perfillje ma e madhe dhe rrespektim privat dhe intime te femis,
- ngritja ma cilesore interakcionit mes femijeve dhe femijeve me te rriturit ne kopshte,
- rekonceptualizimi dhe reorganizimi i kohes ne kopshte,
- rekonceptualizimi dhe reorganizimi i ambientit dhe i paisjes ne kopshte,
- nje avtonomi ma e madhe dhe pergjegjje eksperte e kopshteve dhe punojseve ekspert te tyre,
- rritja e rrolit te evalvimit (vlerat kritike) per planifikimin e jetes dhe te punes ne kopshte,

- permiresimi i informimit dhe bashkpunimit me prinde.

2. PARIMI I REALIZIMEVE TE QELLIMEVE PER KURUKULUMIN E KOPSHTEVE

Parimi demokratik dhe pluralist:

- programe te ndryshme,
- zgjedhje te ndryshme teoritike dhe modelet e ndryshme,
- metode te ndryshme dhe menyra e punes me femit parashkollore ne kopshte,
- zgjedhje sa ma e madhe dhe e gjithaneshme e permbajtjes dhe aktiviteteve,
- fleksibiliteti ne ambient dhe organizimi me kohe i caktuare per jeten dhe punen ne kopshte.

2. Parimet te hapura te kurikulimit, avtonomi dhe pergjegjjet eksperte te kopshtit dhe punoesve eksprte ne kopshte:

- kurikulumi per femijet parashkollore ne kopshte dote jete i hapure per inkuadrimet e ndryshme te veqanta te rrethite, femijeve dhe prindve, per theksimin e avtonomise te kopshtit dhe edukatorve dhe punojsvetjere ekspertene kopshte dhe per pershtatjen e ndryshimeve te ndryshme, njikosishte te jete nje strukture e pershtateshme, ashtu se te prezentone nje baze cilesore per nje pune me profesionalizem te larte,
- zgjdhja e permbajtjes dhe te metodes mbrenda fushave te ndryshme ne kopshte duhet te jete per edukatorte dhe ndihmesat e tyre e mundesume me nje oferte te gjere dhe interesante , si aktivitetet dhe metodat,
- ashtu ne nivelin e kopshtit si ne nivelin e edukatorit duhet te jete i

mundesishem plotesimi i aktiviteteve, permbajtjese dhe metodave sipas vleresimit personal, pore te cilat duhet te jane ne perputhje me dokumentin te kurikulimit, te aprovuare ne nivelin kombetare.

2.3 Parim me mundesit e njejta dhe rrespektimin e ndryshim mes femive dhe parim multikulturalizmi:

- mundesimi i kushteve te barabarta per zhvillim optimal te secilit femi,
- rrespektimi i karakteristikave te moshes dhe periudhes,
- rrespektimi i dallimeve individuale ne zhvillim dhe mesim,
- si eksperte nje garantime sa ma i gjere dhe fleksibel per inkuadrimet e perhereshme apo te perkoheshme te femive parashkollore me nevoja te veqanta ne jete dhe ne pune ne njisite e rregullta ne kopshte,
- rrespektimi i grupeve te ndryshme (lidhure me gjinine, origjinen sociale dhe kulturore, ramja boterore....) dhe mundesimi i kushteve per shprehjen e tyre,
- rrespektimi i parimit te ndryshem dhe multikulturizmit ne nivelin e zgjedhjeve te permbajtjese, aktiviteteve dhe materialeve, te cilet femijeve ja u mundesojne eksperiencen dhe njohurite per boten e ndryshme (mjeteve, njerezve, kultures).

2.4. Parimi i mundesise te zgjedhjes dhe llojlloshmeris:

- programi per femit parashkollore, ndermjete te cileve prindet munde te zgjedhin,
- ne nivelin e planifikimeve te aktiviteteve dhe ne nivelin e organizimit ashtu te ambientit dhe te kohes, e cila mundesone femive, se te zgjedhin nderjmete aktiviteteve te ndryshme dhe permbajtjese sipas deshirave te tyre, intereset, aftesit, disponimet e tjera. Ku eshte shume e rendesishme , se eshte fjale per nje zgjedhje ndermjete aktiviteteve alternative dhe permbajtjeve, dhe jo per zgjedhjen ndermjete bashkpunimit dhe jo bashkpunimit, aktivitetit dhe jo aktivitetit, “ punesim i drejtuare” dhe loje e thjeshte.

2.5. Parimi i rrespektimit privat dhe intime:

- organizimi i ambientit dhe i kokës, i cili femis i mundesone largimin prej grupit rutine , apo shprehje individuale ne aktivitete te ndryshme,
- komunikimi, i cili femis (dhe prinedve te tyre) mundesone, se te mose flasin, fizatojne, kendojne e tjeraper diqka, qe dojne te ruajne per veti,
- trupi i femis, i cili femis i mundesone, se te mose tregone ato pjese te trupit te vete, te cilet nuke done ti tregone (shembulle kure i ndrrone rrobat, ne banjo e tjera),

2.. Parimi i ekuilibrit:

- ndermjete zhvillimit te femis e karakteristikave te ti ne nje ane dhe kurikulumi ne anen tjetër,
- ndermjete pamjeve te ndryshme te zhvillimit shpirtore dhe truperore te femis dhe fushave te ndryshme dhe aktiviteteve ne kopshte,
- Parimi ekuilibrit uregjentishte plotesohen me parimet e zgjedhjes dhe ndryshmeris; kurikulum do me thane edukatoret duhet te garantojne aktivitete nga te gjitha fushat dhe te nxitin te gjitha pamjetete zhvillimit te femis, dhe njikosishte aktiv te nxitin dhe te hapin nje fushe te gjere te drejtave per zgjedhjen dhe ndryshimet dhe mundesit per nje zhvillim te thellesume ne nje pamje apo fushe te caktuare,
- ne ofrimin racional vete lendes dhe ne njohurine e historis , shkences dhe epistemilogjise , ndermjete universalizmit dhe relativizmit, te cilat konceptet themeluse, idet dhe eksperiencenfemive te ja u paraqesin nepermjete prizmes te zhvillimit dhe historise dhe ashtu sistematikishte zhvillone ndjenjat per probleme dhe ndergjegjien per pergjegjje te ndryshme te mundeshme per te.

2.7 Parim arsytimi eksperte te kurikulumit:

- nga pikpamja specifike te zhvillimit dhe mesimit femive parashkollore dhe nga pikpamja e dallimeve ndermjete dy moshave ne periudhe"(prej 1. Deri 3. dhe prej 3. deri 6. vjeqe moshe),
- nga pikpamja e njohurive te dienive shkencore, te cilat theksojne fusha te ndryshme te aktiviteteve ne kopshte,
- nga pikpamja ma e gjere edukative dhe studimeve kulturologjike,
- nga pikpamja krahasimeve me kurikulumet e kopshteve ne tersi apo sipas elementeve te veqanta te kurikulimit, do me thane sipas dokumentave te veqanta te kurikulimit (veqanrishte krahasime me kurikulumet e vendeve demokratike te perendimit e tjerave).

2.8 Parimet e kushteve per vendosjen e nje kurikulumi te ri:

- nje plotesime i vazhdushem eksperte e drejtusve dhe tere personelit eksperte ne kopshte,
- per planifikimin e nje kurikulumi te ri ne kopshte duhet sakte te theksohen dhe te pershkruhen nevojat e kushtet per nje realizim te tyre,
- para vendosjes te nje kurikulumi te ri ne kopshte duhet te gjitha kushtet dhe nevojat , te garantohen disa hap pas hapi kurse disa menjihere,
- per inkuadrimin e femive me nevoja te veqanta ne programe te ndryshme ne kopshte duhet te garantohen te gjitha kushtet e duhura (kadrovike, paisja e tjerat),
- percjellje sistematike, analizime dhe planifikimet e kushteve per edukimin e femive parashkollore ne kopshte (ne nivelin e administrates lokale, kopshtit dhe njesise).

2.9 Parimi i lidhjese horizontale

- lidhja e aktiviteteve ne fusha te ndryshme ne kopshte dhe ne pikpamje te

ndryshme te zhvillimit te femiut dhe mesimit te ti, se eshte specifike per femit parashkollore, se jane te mvarun njeri prej tjetrit dhe mes veti jane te lidhure edhe nga vete pikpamja e zhvillimit te tyre,

- zgjedhja e atyre permbajtjeve dhe metodat dhe menyra e punes me emit parashkollore, te cilet rrespektojne specifiken e femive parashkollore dhe prandaj ne njemase te madhe mundesojne lidhjen e fushave te ndryshme ne kopshte.

2.3 Parimet vertikale te lidhjeve apo kontinuiteti:

- ndermjete familjes dhe kopshtit,

- ndermjete moshes te pare dhe te dyte , te cilet nuke jane absolute te dara dhe ato plotesohen neper tere periudhen e parashkollimit

- ndermjete kopshtit dhe shkolles fillore, ku eshte rendesi e madhe, ku kopshti nuke lejone marrjen e kurikulimit te shkollesne kopshte dhe insistone ne specifikat e veta themeltare.

2.11 Parimi bashkpunimi me prindet:

- prindeve duhet te mundesohet publikishte me shkrime apo me goje te njoftohen per oferta te ndryshme te programeve per kopshte,

- prindete kane te drejte per kembimet e informacioneve tmenjihere dhe thellesimin e bisedimeve per femin me edukatorin dhe ndihmesin, me njesin keshilluese,

- prindet kane te drejte per inkuadrimit hap pas hapi te femis ne programe te ndryshme te kopshtit,

- prindet kane te drejte te bashkpunojne tek planifikimi i jetes dhe i punes ne kopshte dhe ne njesi dhe pas marreveshjes me edukatorin aktiv te bashkpunojne tek puna edukatuse, kurse atehere prindet duhet te rrespektojne avtonomin eksperte te kopshtit,

- ne kontaktet me prinderit duhet te rrespektohet sferen private te jetes, kulturen e tyre, identitetin, gjuhen, pamjen boterore, vlerat, besimet, qendrimet, adetet

dhe zakonet, rrespektimi i drejtave te tyre per jeten private dhe sigurimi i te thenave personale,

- prindeve te ju garantohet njoftimi i perhereshem me informacione dhe njohjen sistematike me drejtat e tyre dhe pergjegjjen e tyre.

2.12 Primi i bashkpinimit me rrethin :

- rrespektimi qe jemi te ndryshem dhe mundesia e perdorimit te dhenave natyrore shoqerore dhe kulturore ne rrethin ma te aferme te kopshtit,

- rrespektimi i rrethanave specifike shoqerore dhe kulturore, nga te cilat vijne femit.

2.13 Parimi i planifikimit kolektiv dhe realizimi i edukimit parashkollore dhe specializime eksperte:

- personelit eksperte mbrenda njesis, ndermjete njesive dhe mbrenda kopshtit,

- kopshti me kopshtet tjera,

- kopshti me institucionet edukative-arsimore tjera, me istitucionet eksperte e tjerat.

Parimi i vleresimeve kritike (evalvacioni):

- ne nivelin e perditeshem te perbashket interaktiv ne njesi,

- ne nivelin e planifikimit e fushave te ndryshme ne kopshte, permbajtja dhe metoda e punes, rregullores te perditeshme ne kopshte, garantimi i kushteve te duhura per realizimin e edukates parashkollore, percjellja e zhvillimeve te grupave ne njisi dhe secilit femi veqe e tjera,

- ne nivelin e te drejtave dhe pergjegjesive te prindeve,

- ne nivelin e kopshtit,

- ne nivelin e administrates lokale, themelusi i kopshtit.

2.15 Parimi per oferimin e zhvillimi-proqesual:

- ne perpresin e edukates te femive parashkolllore eshte zhvillimi i pergjitheshem i femis (shpirterore dhe fizik) dhe mbrenda ketyre mundesive pervetesimi i diturive te veqanta,

- qellimi i shkencave te veqanta ne nivelin e edumimit te femive parashkolllore duhet te mundesohet fitimi i disa eksperiencave themeltare (diturise) lidhure me idete dhe konceptet qe munde ti shfrytezzone ne pergjitheshmeri,

- qellimi i mesimitne periudhen parashkollloreshte vete proqesi i mesimit, ku qellimi nuke shte pergjegjet esakta apo te sakta, pore nxitja e djenjave te femive (simbolike, fantazije dhe perfshise) strategji e kuptimit, shprehjese, mendimit e tjera, te cilat jane ne periudhen e zhvillimit te ti karakteristike.

2.16 Parimi i mesimit aktiv dhe garantimi i mundesive verbale dhe menyrave tjera te shprehjese:

- kujdese i vazhdushem per garantimin e nje ambienti te pershtateshem per mesime, i cili mundesone realizimin e rrejedhure nga planifikimet e edukatorit dhe vete iniciativave te femive,

- rendesia e mesimit per femit parashkolllore eshte zhvillimi i ndjenjave dhe ndergjegjes per probleme,

- ashtu si percjellja e pergjegjjeve racionale apo zgjedhjet e shkencave te veqanta edhe e rendesishme nxitja dhe mesimi per perdorimin e strategjive te ndryshme dhe mjeteve ndihmese per gjetjen e pergjegjjes,

- mundesimi i pergjitheshem dhe nxitja e femive per shprehje verbale , ku eshte me rendesi te merren parasyshe nevojat e tyre individuale dhe interesi dhe drejta per mbrojtjen private,

- mundesija dhe nxitja e perdorimit te gjuhes ne funksione te ndryshme.

3. FEMIA NE KOPSHTE

Kurikulumi parashkollorë vijonë nga drejtimet e ndryshme teoritike dhe janë të lidhura me kuptime dhe kujtime të femeris, por duket, se është i përjashtueshëm shpjegimi për njohuri të veqanta dhe teoritikisht dhe praktikisht të pabazuara. Si në funde edhe hulumtimet, të cilat krahasojnë ndikimin e kurikulumeve të ndryshme në zhvillimin e femive dhe aftësive të tyre apo në zhvillimin e aftësive të tyre në moshën e ndryshme, tregojnë se nuk është fjala për lidhje të njëkuptimeshme ndërmjet tipeve të kurikulumit dhe zhvillimit e aftësive. Pyetje e rëndësishme e edukatës parashkollorë në moshën e hershme është kërkimi i kurikulumit për pershtatshmerinë e tij.

3.1 Zhvillimi dhe mesimi në periudhën parashkollorë

Njofja e zhvillimit të femis është i rëndësishëm për formimin e një koncepti edukatës parashkollorë në kopshtë, se ekspertëve të cilët marrin me qeshjen e paraqitjes të kurikulumit për femit parashkollorë janë përgjegjës shumë të rëndësishme në patjetë: "A e shohim në kurikulum (njefim) femin?", "A e shohim femin si aktiv dhe kompletë në rritjen e tij, zhvillimin dhe mesimin?" Dhe natyrisht pyetja, e cila është: "Në qfarë të mbështetimit diturin e femis për zhvillimin e tij?"

"A është vetëm një bindje e ekspertëve, teori apo janë nga ajo të nxjerrura deget apo shkollat me ndihmën e të cilave një mundëmi mirë të shkarojmë zhvillimin e të gjitha proceseve psikike dhe inkuadrimin e tyre në themelin e edukatës parashkollorë në kopshtë?"

Përgjegjja është jo, por edhe nëpër mjete teorive të ndryshme mund të shohim disa njohuri të përbashkëta për zhvillimin e femis dhe bindjet e përbashkëta për edukimin e femive parashkollorë.

Disa gëra interesante të përbashkëta lidhura me zhvillimin e femis:

- zhvillimi i femiut rrejedhë nëpër shkallë të një pas tjetres, të cilat janë të theksuara si ndryshime kuantitative dhe kualitative (shembull niveli intuitiv i mendimit në vazhdim fazë ndinjësive-livizje në zhvillimin e mendimit; niveli i kuptimit marrëdhënësive të përbashkëta në vazhdim është kuptimi i vetes....) ato zhvillohen në të gjitha periudhat e zhvillimit;
- fusha të veqanta të zhvillimit janë mesë veti të lidhura, se është fjala për lidhje të një pas tjetres ndërmjet funksioneve të ndryshme psikike (shembull femiu të merre veshe, të përjetonë dhe të njëfëmijë vetes, botën rreth vetes, marrëdhënie të ndryshme emocionale, intuitive, sociale, njëfëmijë të pamjesë);

- ne zhvillimin e femijane periudhat , te cilat jane ma te ershtateshme (ashtu te qujturat periudhat kritike), se femiu diqka te mesone, te fiton rutinat e caktuara ne menyre sa ma te sukseseshme;
- dallimet individuale ne zhvillimin e femive jane mese femive shume te medhaja, veqentarishte ne vitet e para te jetes, pore ky dallim i zhvillimeve mbetet mbrenda normave te zhvillimit;
- eshte fjala epr nje lidhje te perhereshme ne periudhen e zhvillimit te femis (ne kuptimin e ngushte te bisedes) mesimi te cilat duket veqentarishte ne maredhenjet ndermjete femis ne zhvillimin e ti aktual potencial.

Disa parime te perbashketa per edukimin e femive parashkollore ne kopshte:

- edukaten parashkollore duhet te kuptohet si te rendesishme per femin parashkollore (eshte e nevojeshme “ shfrytezimi” te seciles periudhe te zhvillimit) dhe jo se nje pergaditje per nje nivel ma te larte te edukimit dhe te mesimit;
- ne kurikulumin per femit parashkollore ne nivelin e realizimit eshte i domosdoshem bashkpunimi ne disa fusha ne rutinen e perditeshme;
- edukata parashkollore ne kopshte duhet te ndertoet ne aftesit e femise dhe ate te drejtojmi ne fitimin e perjetimeve te reja, eksperiences, njofurive, ashtu se para se te bene konkluzione, apo probleme te cilat permbajne mesimin aktiv te femise, ti mundesone shprehjen, perjetimin dhe se ate emocional dhe social te angazhohet;
- mesimi i femis parashkollore bazohet ne aktivitet te drejteperdrejte me lendet dhe me fitimin e eksperiencave konkrete, mjeteve, mendimeve per aktivitete dhe formimin i paramendimeve ne baze te nje strukture gjenerale, ne motivacionet e brendeshme dhe zgjedhjen e problemeve konkrete dhe fitimi i eksperiencave sociale;
- loja e femive eshte ai aktivitet, i cili ne menyre sa ma natyrale bashkone parimete edukates parashkollore dhe eshte ne raste, se kure aja shprehet ne nje gjeresi te madhe i kalone mundesit e veta ne nivele ashtu te qujtura akademike apo eduket parashkollore, e kuptushme si nje zhvillim dhe mesim i femis ne nje periudhe te hereshem.

Dhe pse ka loja rrole aq te rendesishem ne kurikulumin e femive parashkollore? Loja e femive eshte aktivitet, e cila behete pere vete ate, ndrrone maredhenjet per realitetin dhe eshte nje motivacion i brendeshem, e lire dhe e hapure dhe per femi e lezeteshme. Ramvaresishte se per cilen loje te femive eshte fjala shembulle loje funksionale, fantazije apo loje simbolike, loje sociale, loje shoqerore, loja si rregulle bene nje ambient, i cili definohet me maredhenjet e femive te gjendjese aktuale dhe me zhvillimin potencial. Menyra dhe permbajtja e lojes ofrojne nje ambient, mbrenda te cilit jane te dukeshme fusha shume te

ndryshme te kurikulumit, shembull njofja e vete vetes ne loje para pasqyres dhe ne " dialog" me vete veten; zhvillimi dhe mesimi i gjuhes"duke e ndrruare ne simbolet e lojes, kure eshte aktiviteti "sukur se " e merre ate domethanje te vete dhe porosine po nepermjete perdorjese te gjuhes; me zhvillimin e nje numri te madhe fantazije si "shitorja me kepuce", mesimi social ne lojen e rroleve, shembull " , familja", " frizeri", apo ashtu te qujturat llogaritjet, loze me rregulla; prezentimi krejuse ne kopjimin e lojave dhe krejimi i ti ne gjuhe te ndryshme dhe lidhjeve mes tyre; fitimi i eksperiencese me loje shembulle me uje, rene, zalle, krejimi shembulle kopshti i lujjese ne kuadratin e renes, ku kerkohet edhe transformimi i materialit me te cilen lozet dhe me mjete, te cilat i perdorin zgjate lojes, mareveshje mese lojtarve dhe si rregulle nje fune nje loje"e vetemenduare. E thane ne menyre tjeter ne loje aktivitetet e femise lidhen ne fusha te ndryshme te kurikulumit, dhe kjo eshte per nivelin e zhvillimit dhe menyren e mesimit ne kete moshe dhe kete periudhe e nevojeshme dhe e arumentuare sipas specialisteve.

Pamvaresishte nga kjo loja ne kontekstin e kurikulumit te kopshtiti nuk ekuptohet si aktivitet, ecila vete dote vjene deri tek nje realizim menjher apo qellimeve te ndryshme te shenuara te edukates parasjhkollore per femit e kopshtit, e kunderta, duhet te njofim dhe te bejmi definimin e elementeve themeluse te kurikulumit (shembulle niveli i hapjese dhe/ a ka ne strukturen e kurikulumit ndikimin e vete ne prezencen dhe cilesin e lojes), ato te dihet te lidhen mes veti me elementet themeluse dhe cilesise per edukimin e femive parashkollore ne kopshte, te cilet jane pa tjeter te njohura edhe ne qellimet e shenuara te punes dhe te edukates, metodave dhe nenyrave, pore pamvaresishte nga kjo mbetet mbrapa teorija, psikologjike, edukative, filozofike, sociologjike, antropologjike, kulturologjike, dhe menyra te ndryshem per interpretimin e saje.

3.. Pushmi, ushqimi dhe aktivitetet tjera te perditeshme si elementet ekurikulumit

Njejte te rendesishme si qellimet e shenuara ne permbajtjen e kurikulumit jane edhe aktivitetet tjera te perditeshme ne kopshte, komunikimi dhe interacioni me femit dhe mese femive, perdorja e lavdrimeve dhe kritikes, rregullorja per mbikontrollin e kohes dhe te ambientit. Po te keto aktivitete kurikulumi i shefure munde shprehet mase shumti. Kurikulumi i shefure perfshine shume elemente te edukates ndikuse ne femin, te cilat as kune nuke jane te cekura, pore jane shume here ne menyre te edeukates indirekte ma te shprehura e aktivitetet direkte edukatore, te cilat jane te theksuara dhe te shkruara ne kurikulum.

Demokratizimi i kurikulumit ne kopshte , i cili bazohet ne rrespektimin e

drejtave te njeriut , do me thane edhe nje luhatje sistematike dhe largimin e pengesave, te cilat duhen te kerkohen , dhe jo si themelore ne aktivitetet e femive parashkollore dhe edukates te tyre ne kopshte, pore edhe ne elemente tjera te kurikulimit.Kerkone nje luhatje dhe heqje sistematike te pengesave, te cilat kushtezojne kurikulumin e shefure, dhe kjo dote thote se eshte te planifikimi dhe realizimi i kurikulimit e nevojeshem:

- te rrespektohen dallimet e grupit (lidhure me gjinin, origjinen kulturore dhe sociale, pamjen boterore e tjerat) dhe te behen kushtet per shprehjen e tyre;
- te rrespektohen dallimet e shume kulturave ne nivelin e zgjedhese te permbajtjeve, aktiviteve dhe materialeve, te cilat femive ja u mundesojne fitimin e eksperiencave dhe njofjen e botes te ndryshme (njerezet, mjetet, kulruren);
- rrespektimi e veqentarisise te ambientit, femive dhe prindeve;
- te garantohen aktivitetet per te gjithe femin ne grupe, ne grupe te vogla, ne nivelin individual;
- ne menyre te pershtateshme te lidhen dhe te plotesohen aktivitetet: ato te planifikuara apo spontane, grupe dhe individuale, aktivite ne fusha te ndryshme per edukimin e femive parashkollore ne kopshte dhe te cilat mundesojne thellesime ne fusha te ndryshme.

Drejta per zgjedhjen dhe ndryshimin duet si ne nivelin e planifikimit te aktiviteve te koptuhen si ofrime te mundeshme, te femit te zgjedhin ndermjete aktiviteve te ndryshme dhe permbajtjgve duke pasure parasysh deshirat e tyre , interesat, gjinin, disponimin, ketu eshte e rendesishme, se eshte mundesia e zgjedhese mes atyne aktiviteve alternative , dhe jo zgjedhje per bashkpunime apo jo bashkpunime, aktivitet dhe jo aktivitet, punesimin e caktuare dhe lojen e lire, ne nivelin e organizimit te ambientit dhe kohes dhe si mundesit e largimit te femis ne nje largim nga grupi me rutine, do tjhote shprehje individuale per aktivite te ndryshme. Dhe kjo dote thote, se duhet mundesia e zgjedhese te rrespektohet per organizimin e pushimit dhe te gjumit, ushqimit dhe nevojave te ndryshme.

Ushqimi ne kopsht lete zhvillohet sa ma qete , pa pritje te panevojeshme, i pergaditure, kure ushqehem nuke ngutemi. Lete mundesohet mundesija dhe zgjedhja, se femit ti sherbejne veti, nese nje gje te tille desherojne. Kure ushqehen nuke dote lejohen garat mese veti dhe krahasimeve te panevojeshme mese femive. Duhet te kemi vemendjen e veqante edhe ne zakone te ndryshme familjare, shembulle ushqime vegetarian.

Pushimi dhe gjumi nuke dote jane te detyrueshem me nje afat kohore shume regoroz; organizimi i pushimitm varet nga nevojat individuale, organizimi i aktiviteve te lodheshme, shetitje, vizitimi i instuticioneve te ndryshme, refen.

Kalimi nga aktiviteti ne sille apo nga silla ne pushime lete jete hape pas hapi pa ngutje te posatshme, ngutje ne rastin e rregullimeve, pergaditjen e kravateve e tjera.

Tek organizimi i rutines ditore ne kopshte duhat sa ma shume te kufizohet koha e pritjese, rregullimeve, jo aktiviteteteve.

3.3. Maredhenjet mes femive, mes femive dhe te rriturve ne kopshte, mesimi social

Te rriturit ne kopshte veprojne plotesishte si perona kompetent dhe qetsuse, miresjellje dhe rrespektim ne kumunikimin e tyre dhe sjellja e tyre eshte pasqyre per femit. Edukatort, ndihmesit e edukatorveapo nje person tjetër i rriture, i cili munde te merre pjese ne proqesin e edukimit, eshte ter kohen me femit dhe mes femive, si ne grup te vogel, grup te madhe apo individual; ne te gjitha keto interakcie eshte personi i rriture drejtuse, pore jo direktive. Pore si rregulle nje shembull per nje komunikim te mire dhe te kendeshem. Ashtu ner elementet e rendesishme interakcionit mes femise dhe mese vemive dhe te rriturve bejne pershtypje shpesh here edhe interakcionet pozitive me femit (buzeqeshja, prekja, perqafja, folja ne nivelin e lartesisë te syve te femis); pergjegjje ne pytjet e femive dhe kerkesat e tyre; nxitje per te bere ata pytje, bashkebisedimit, pjesemarrjese; nxitimi i femive per kembimin e eksperiencese, ideve, ndjenjave; degjime me vemendje dhe me rrespekte; perdorimi i udhezimeve pozitive, drejtim (nxitje e sjelljes te priture, drejtimin e femis ne aktivite dhe sjellje ma te pranushme, zgjedhjen e konflikteve ne menyre sociale te pranushme, udhese konsistente dhe te qarta dhe jo kritike, denime dhe pervujeteshmeri);nxitje e pershtateshme (duke rrespektuare moshen e femis) pamvaresis. Te gjitha keto ndikojne ne nje klime e pershtateshme sociale ne njesi apo ne grupe, ne bilansimin e garave ne bashkpunime dhe mesimin social.

Ne kopshte duhet te kete mjaftë kohe per bisedime, shpjegime, tregime, pershkrime, dramatizime, loje dhe rrole. Per femin dhe ndjenjat e ti shpirterre, njofetimi dhe zhvillimi social eshte nje rendesi e veqante,se te zhvillone mundesit e gjuhes, do me thane mundesimi i kuptimit te bisedave ne nivele te ndryshme dhe per nevoja te ndryshme. Mundesia e gjuhesnuke dote thote vetem aftesin e femis te kuptohet me rrethin, pore implikone edhe shume ma shume. Hyne ne interakcion me loje, arte, mendim.Ashtu femit ne kete periudh mesojne te percjellin eksperiencen e vete, ndjenjat, sjelljet ne menyra te ndryshme, te kuptone menytrat, si tjeret raportojne dhe prezentojne eksperiencen e vete, mesojne per nje komunikim te rrespektushem dhe kulturore.

Gjuha zhvillohet ne nje kontekst te plotekuptushem , kure femit kane arsye dhe mundesi te raportojne idet e veta, pamjet, ndjenjat dhe kure kane nevoje per te udheqe. Kure edukatori se bashku me femit e vizitone teatrin, ekspozite, trege, shitore e tjera, bashkpunojne ne pozicione te ndryshme te bisedimeve, me persona te ndryshem, te cilet perdorin menyra te ndryshme te bisedimit (regjistre). Ashtu femit vrejne se jane ne pozicione te ndrushme te bisedimeve duke pasure parasyshe situacione te ndryshme (koha, vendi interakconit, pjesemarreset dhe disponimi i tyre, tema e interakcise e tjera) perdorin gjuhe te ndryshme sociale. E rendesishme per zgjedhjen e bisedes sociale eshte kila e ndjenjave sociale kure aja ndodhe.

3.4 ambienti si element i kurikulumit

Element i rendesishem i kurikulumit , ku thekesohet drejta per te zgjedhure, eshte organizimi i ambientit dhe kohes, i cili i ndjeke disa parime te rendesishme:

- organizimi i shendoshem, sigurte dhe ambientit te kendeshem (ashtu ambientit te brendeshme dhe po ashtu siperfaqeve te jashtme),
- sigurimi privat dhe intim,
- garantimi i ambientit fleksibl dhe stimulativ (rregullimi i lojrave lete ndrushohet sipas moshes te femive dhe ne baze te aktiviteteve, te cilat zhvillohen ne ambient).

Organizimi i ambientit duhet te jete deri ne ate mase fleksibel, se te ofrone mundesin e organizimit te aktiviteteve, te cilat zhvillohen ne tere grupin per nje here, per aktivite te cilat zhvillohen ne grupe te vogla, pore gjithnje duhet te eshte i garantume edhe ambienti ("shtepia", "kalaja", "kanti i shefure", "shatorri"), ku femit munde te largohen per nje kohe te caktuare.

Ashtu eshte e pershtateshme, se se ne secilen dhome te lojes te jane ne dispozicion paravane te ndryshme, mure imprvizuse e tjera, munden edhe ormana te ulet, dallape, me te cilat vendin munde te ndahet ne disa pjese ma te vogla, kante, te cilet behen dhe ndrushohen ne baze te aktivitetit dhe si rregulle i formojne femit.

Eshte e kshillushme se ne kantet e perhereshme apo ne dhomat e lojes te jane tere kohen ne dispozicion loja te ndryshme dhe materialet tjera jo strukture (shembulle pasqyre, gershane, shtofe, tesha per loja dhe rrole te ndryshme, materie te ndryshme), libra (per fusha te ndryshme te aktiviteteve), fotografi (artit, fotografi, ilustrime), dhe te gjitha keto te jane ne nje vende ku femit kane

mundesi se ato ti prekin (shembulle ormane te hapura, dallape). Ne kantet me uje, rene, zallin dhe materialet tjera per formatimet eshte e rendesishme se te ka ne dispozicion rroba siguruse.

Lozat dhe koridoret ne kopshte te paisen me prodhimet e femive, ku njofet individualiteti i tyre dhe me pune artistike te reproduktuara. Kanjihere ne periodha te caktuara eshte e mundeshme te organizohet edhe galeria ne kopshte.

Per ndjekjen e parimeve te hapura apo fleksibile dhe zgjedhja eshte e rendesishme ashtu sasia si dhe tipi i ambientit, paisja e jashtme dhe e mbrendeshme, ofrimi i lete deri tek ambientet e jashtme, numeri dhe dhoma te ndryshme per vojra dhe te gjitha keto ndikojne per nje jetes cilesore per femit ne kopshte.

Bashkpunimi me prinderit

Bashkpunime ndermjete kopshtit dhe femive eshte i rendesishem nga pikpamja e edukaes parashkollore, se po ky bashkpunime shume kontribone tek plotesimi i rrolit instutional te edukaes familjare.

Ne mesin e maredhenjeve mese kopshtit dhe prindeve eshte e rendesishme ndarja e pergjegjesive ne kompetenca te ndryshe. Institucioni prindve te ju ofrone sherbimin dhe jo nderhyrjen ne sferen e jeteses te tyre private. Ashtu se kopshti duhet te rrespektone kultren, identiteten, gjuhen, pamjen boterore, vleresimet, bindjet, zakonet dhe zakonet e prindeve te femis, kurse prinderit duhet te rrespektojne kufit e vendimeve te veta, te cilat nuke kane te drejte te nderhyne ne institucionin eksperte.

Prinderit kane te drejte te bashkpunojne ne planifikimin e jetes dhe te punes ne kopshte dhe sipas marreveshjes me edukatoren aktiv te marrin pjese tek puna edukatore, pore duke rrespektuare avtonomin eksperte te kopshtit. Ashtu kure ata vine para dite apo mase dite ne kopshte kane te drejte te qendrojne nje periodhe ma te shkurte apo te gjate ne ambientet e lojes te femive dhe te marrin pjese ne aktivitete te ndryshme ne marreveshje me edukatorin- dhe nje sjellje e tille pritet edhe nga te rriturit e kopshtit.

Veqanrishte eshte e rendesishme se prinderit kane te drejte se femin hape pas hapi te inkuadrojne ne kopshte dhe mundesia e bashkevendosjese per nje inkuadrime sa ma te lete te femis te tyre ne kopshte.

Prinderit duhet te kene gjithnje ne dispozicion publikimet per kopshtin, ku perfshihen te gjitha informacionet ne perputhje me ligjin dhe rregulloret perkatese. Tabela g informimit para dhomave te lojes ka qellim per informim te rregullte se te cilat aktivitete zhvillohen ne kopshte dhe si po rrejedhne jeta aty.

4. FUSHAT E AKTIVITETEVE NE KOPSHTE

Kurikulumi per kopshte permbane edhe aktivitetet, te cilat i kemi ndare ne keto fusha: livizja, gjuha, arti, shoqeria, natyra, matematika.

Qellimet e shenuara ne fusha te veqanta prezentojne kornizen, mbrenda te ciles jane permbajtjet dhe aktivitetet oferta eksperte edukatorve. Ne nivelin e kurikulimit te realizuare permbajtjet e propozuara dhe aktivitetet ne menyra te ndrshme ato i lidhin, i plotesojene, ne kete rruge kane ne ndihmes udhezimet eksperte, ne te cilat jane te ndara ma sakte sipas fushave metodike dhe didaktike rastet e punesimeve, te cilat lidhine mes veti fazat e rendesishme per punen edukative. Planifikimet, puna edukatore, vezhgimi, evalvacioni.

LIVIZJA

Nevoja per levizje dhe per loje jane nevoja primare per femit. Me levizjen e trupit njofet rrethi, hapsira, kohes dhe vete veti. Kure femiu mposhture duret e veta, kamet dhe trupin, pas nje kohe filone te ndine knaqesin, sigurin, e nine veten mire, fitun sigurin ne veti.

Zhvillimi i livizjese eshte eshte perparimtare mase shumti ne vitet e para te jetes dhe fillone nga figurimet e leta dhe te thjeshta (rreqase, zvarritje, hecje, vrapim e tjera) deri tek aktivitetet sportive. Ne periudhen parashkollore femit me loje fitojne livizje te ndrshme, te cilat i kalojne ne knaqesi.

Iniciativat pozitive jane baze themeluse per metoden e motivimecve per pune me voglushet ma te vogel. Kopeshti femive let ja u mundesone qdo ditet dhe ata ti nxitone se me aktivitete te ndrshme ne hapsine dhe ne ambientin e hapur te njfin dhe te zhvillojne aftesit e levizjese dhe te pervetesojen koncepte te livizjese dhe shema te ndrshme. Me levizje femit zhvillojne edhe aftesit intelektuale. Loja dhe livizja kane rrole te rendesishem edhe ne zhvillimin

social dhe emocional. Ne livizjet elementare te lojes, te cilat perfaqesojne themelin e lojave sportive, femit hape pas hapi njofin kuptimin dhe rendesin e rrespektiveve te rregullave te lojes dhe ne fushen sociale fercohen.

Kurikulum per fushen e levizjese duhet te eshte i pershtateshem nevojave te ndryshme, interesit dhe aftesive te femive, ashtu se optimal te kontribojne ne zhvillim dhe shendet te tyre.

4.1.1 Qellimi global

□ Mundesimi dhe nxitimi e aktivitetit vivizez te femive, ndergjegjeshmeria e trupit te vete dhe perjetimi i knaqesise zgjate levizjese, mundesimi femive, se te njofin aftesit e veta te levizjese, zhvillimi i aftesive te livizjese, fitimi i besimit ne trupin e vete dhe aftesit e levizjes, perveteimi i konceptit themeluse te livizjese, njoftimi hape pas hapi dhe pervetesimi i lendeve e varianteve te ndryshme te sportit, kuptimi i rendesise te bashkpunimit dhe rrespektimi te veqantave.

Qellimi

Zhvillimi i koordinimit apo perputhja e livizjese (koordinimi i levizjese e tere trupit, durve dhe kamve), drejtepeshimi, lidhja e livizjeve me elementet e kohes, ritmit dhe hapsis, zhvillimi i levizjeve te gishtave apo ashtu te qujtures motorika preqize, zhvillimi i forceve, saktesise, shpejtesis dhe levizjese, durimit, realizimi i livizjeve naturore te drejta (hecja, vrapi, kercimi, stervalem, rreqase, zvarem e tjera), pervetesimi i konceptit per levizjet themeltare: (ku trupi livize), menyra (si trupi livize), njofja e pozicioneve te ndryshme dhe maredhenjet ndermjete pjeseve te trupit te vete, ndermjete mjeteve dhe njerezve, ndermjete njerezve, njofja dhe realizimi i elementeve te ndryshme e livizjeve ne loje, pervetesimi i menyrave themeluse ne livizje me tope, kerkimi i rruges te vete per zgjedhjen e problemeve te livizjese, livizje e lire ne uje dhe pervetesimi i elementeve themeluse te notit, pervetesimi i aftesive per vozitjen me biqiklet, me patinazh etjera, njofja e aktiviteteve dimerore, pervetesimi i lojrave njerezore dhe valzimeve te ndryshme,

futja e femive ne loje, ku duhet te rrespektohen rregullat,
njoftimi i rendesise per bashkpunime ne loja kolektive, ndihma mese veti ‘
dhe sjellja sportive’’,
njoftja e paisjeve te ndryshme te sportit, emerimi i tyre dhe perdorimi,

njoftimi themeltare dhe rendesia e higjienes,
njoftja e veshe mbathjes, te cilat jane te pershtateshme per aktivite levizese,
njoftja e lojave elementare dhe sporteve te ndryshme, karfaktiristike per rrethine
tone dhe rrethet tjera kulturore ne te kaluaren dhe ne te aredhmen,
njoftimi i rrolit te natyres dhe ambientit te paster ne lidhje me livizjet ne natyre,
njoftja themeltare e masave te sigurise, te cilat jane te nevojeshme per realizimin
e aktiviteve levizese, dhe ndergjegjesimi per kujdesin e sigurise te vete dhe
sigurise te tjereve.

Aktivitetet e pershtateshme prej 1. Deri ne 3. vjete

Femiu

bene levizje te zakonshme natyrore (hecja, vrapim, rrcime, kercime, zvaritje e
shume tjera; ne ambient te mbyllune, ne natyre; nepermjete siperfaqjeve te
ndryshme; ner, mbi, nepermjete paisjeve te ndryshme, nepermjete pjeseve te
ndryshme te trupit; ne drejtime te ndryshme, me shpejtesia te ndryshme, me
rekvizite te ndryshme);
inkuadrohen ne aktivite, ku lozet apo ku drejtohen mjetet e ndryshme (shkopa,
topa, konopa, faculketa e tjera) dhe me materia te ndryshme (uje, rena,
zalli e tjera), te cilat mundesojne levizje me dore, shplake, gishta, keme e
tjera (shtypje, nivelizime, mbushje, derdhje e tjera);
mbane apo e bene balensimin e drejtepeshimit ne nje vende apo ne levizje
(qendrimi ne nje kembe; hecje nepr vize, konopi, hecje neper shkame te ulet;
balensimi i drejtepeshimit ne paisje te ndryshme me ndihmesen - drasa me
federa, tope i madhe e tjera; sjellje, hulatje, levizje);
luane loja te ndryshme elementare (meshefje, ndjekje, vrapime ne grupe e tjera;
me rekvizite dhe pa te),
emitone mjetet, shtazet e tjerat, bene livizje me krejime sipas muzikes, bene
kercime te lira, lojra e tjera;

bene aktivitete me ritmin e durve, kemeve me rekvizite te ndryshme sipas percjelljes me muzike;
luane lojat, te cilat permbajne levizjet themeltare me tope (mbajtja, hedhja, percjellja, gjuajtja, kapja e levizje tjera me tope dhe me ballonbe, me madhesia te ndryshme, forma, materiale, ngjyra e tjera);
vozitet me mjete te ndryshme karoca, biqikleta me tri rrota, me rrote ma te vogla dhe ma te medhaja;

luane per rrethe te ujit dhe me uje (lane loja te ndryshme per rrethe ujit dhe me uje, me rekvizite apo pa te - perdorja e pishnave te ogla, figura qe notojne e tjera);
luane dhe levize ne bore (loja te ndryshme ne bore dhe me bore, me rekvizite dhe pa to);
hece ne natyre (shetitje ne rreethine e aferme);
inkuadrohet ne aktivitetet e ndryshme.

Aktivitetet e peshtateshme prej 3. deri 6. vjete

Femiu

bene levizje te zakonshme natyrore (hecja, vrapim, rrcime, kercime, zvaritje e shume tjera; ne ambient te mbyllune, ne natyre; nepermjete siperfaqjeve te ndryshme; ner, mbi, nepermjete paisjeve te ndryshme, nepermjete pjeseve te ndryshme te trupit; ne drejtime te ndryshme, me shpejtesia te ndryshme, me rekvizite te ndryshme);
inkuadronen ne aktivitete, ku lozet apo ku drejtohen mjetet e ndryshme (shkopa, topa, konopa, faculketa e tjera) dhe me materia te ndryshme (uje, rena, zalli e tjera), te cilat mundesojne levizje me dore, shplake, gishta, keme e tjera (shtypje, nivelizime, mbushje, derdhje e tjera);
mbane apo e bene balensimin e drejtepeshimit ne nje vende apo ne levizje (qendrimi ne nje kembe; hecje nepr vize, konopi, hecje neper shkame te ulet; balensimi i drejtepeshimit ne paisje te ndryshme me ndihmesen - drasa me federa, tope i madhe e tjera; sjellje, hulatje, levizje);
luane loja te ndryshme elementare (meshefje, ndjekje, vrapime ne grupe e tjera; me rekvizite dhe pa te),
emitone mjetet, shvazet e tjerat, bene livizje me krejime sipas muzikes, bene kercime te lira, lojra e tjera;

bene aktivitete me ritmin e durve, kemeve me rekvizite te ndryshme sipas percjelljes me muzike;
luane lojat, te cilat permbajne levizjet themeltare me tope (mbajtja, hedhja, percjellja, gjuajtja, kapja e levizje tjera me tope dhe me ballonbe, me madhesia te ndryshme, forma, materiale, ngjyra e tjera);
luane per rrethe tu ujit dhe ne uje (loja te ndryshme me uje, lojat pershtatja ne uje, pa dhe me rekvizite) note me teknike te lire;
vozitet me mjete te ndryshme karoca, biqikleta me tri rrota, me rrote ma te vogla dhe ma te medhaja, (ne kushte te lehta dhe ma te veshtira) ;

inkuadrohet ne loja te ndryshme dhe ne siperfaqje te ndryshme asfallti, akulli

(patinazhi dhe ndalje ne mure, vete, me ndihem, ner dhe mbi engesa loja te ndryshem ne poligon, hecjeshtitje);
luane dhe levize ne bore (loja te ndryshme ne bore dhe me bore, me rekvizite dhe pa to);
hece ne natyre (shetitje ne rrethine e aferme apo rrethine ma te large, shetitje dhe orientimet- mundim ne shetitje te eshte ma i madhe se mundimet e zakonshme te perditeshme);
inkuadrohet ne aktivitetet e ndryshme.

Lojrat dhe aktivitetetet mvaren edhe prej pozicionit geografik te kopshtit . Ne vende, ku dimerit kane bore, munden kopshtet me pase ma shume aktivitete ne bore dhe ne akulle se ne kopshtet ku natyra nuke ofrone mundesi te tilla. Keshille i ngjajeshem vlene edhe per kopshtet ne afertesin ku egzistone mundesia per te lujte ne uje.

Rroli i te rriturve

Shumica e femive knaqet kure levize dhe me gezim inkuadrohet ne loja te ndryshme. Tek ky motivim ka nje rrple te rendesishem edhe si ata atehere e ndine veten, ku femit kane mundesi te zgjedhin, mes hulumtimeve dhe realizimi i lojrave kure atazgjate lojes bejne permiresimin e lojes dhe mundohen te bejne permiresimin e gabimeve dhe atehere ata mesojne djhe gezohen. Ne nje atmosfere te tille edhe te rriturit me femin lozin dhe mesojne, nese eshte fjala per aktivitete te tilla ku prezenca dhe mbikontrolla e te rriturve nuke eshte e domosdoshme.

Ne rastin e realizimeve te aktiviteteteve te ndryshme femit i nxitin, i bejne te gucimeshem, i drejtojne, orentojne, permiresojne, keshillojne, ndihmojne, bejne

demostrime, me ta bashkpunojne, luaje dhe ata vete mesojne.

Femit me vemendje i vezhgojne dhe percjellin levizjet e tyre dhe zhvillimin e tyre.

Eshte e rendesishme se keto aktivitete te jane te planifikuara ne baze te nje njoftje themeltare dhe kuptimi i zhvillimit te femis dhe nevojate ti. Femit jane te suksesshem, vetem kure merren parasyshe karakteristikat individuale se suksesi eshte relativ lidhure me interesat individuakle dhe afetesit e femive. Femis i ndihmojne, se te ndine suksesin e vete dhe ate te perjetone si suksese pamvaresishte nga arritjet e moshatarve te ti.

Eshte e rendesishme edhe menyra , si i njoftojne femit per konstatimet e veta dhe ato qe presin nga ata. Tentimet e femis, provat dhe zgjedhjet duhet ti marrin seriozishte dhe objektive. Tentimet e femis ti lavdrojne.

Nje vemendje te veqante te kane per femit, te cilat jane shume talent ne livizjet e tyre, dhe ata qe livijet e tyre nuke jane aq te sukseseshme. Te paret ti drejtojne ne veqantion e tyre, kurse te dytet i nxitin dhe i mbeshtetin.

Vajzat dhe qunat me te njejten mase i nxitin, se te inkuadrohen dhe te bejne prova ne aktivitete te ndryshme per te levize sa ma shume.

Me femit bisedojne se si e perjetojne suksesin, si pasuksesin, se qfare eshte tek garat e rendesishme dhe si eshte sjellja e tyre sportive. Ne keto biseda munde te bashkangjitin edhe storiet dhe jeta e sportistave, te cilet femit i njoftin, gjendjet aktuale ne boten e sportit e tjera.

Aktivitetet ne kete fushe lidhin me fushat tjera (gjuha, natyra, shoqeria, arti, matematika). Sipas aktiviteteve intenzive te ndryshme me femit te bisedojne per ndryshime, te cila i shofin ne trupin e tyre (lodhje, rrehja e zemres, njersimi, kuqje, lodhje e tjera), pse ndodhin keto ndryshime dhe qka ato tregojne nga pikpamja shendetesore. I njoftojne me parimet themeltare per higjienen personale dhe kujdesi, se ato femit pas ushtrimeve ti bejne. Shpesh perdorin shprehje, siq eshte , shpejte, ngadale, drejte, me kthesa, cik-cak, perpara, mbrapa, rrethe, ne, mbi, ner, neper, mbas, perpara, majtas, djathtas, large, afger, shkurte, gjate, e tjera; se femit keto biseda dhe shprehime ma lete kane me i mbajte ne memorie lidhure me levizjete. Me bashkebisedime, vizita te

muzeve, shaqjeve, nepermjete librit, video gjirimeve e tjera femit i njofim me sporte te ndryshme te rrethite tone apo jashte vendite.

Perdorin metoda te ndryshme per organizim (poligon, pune neper stacione, pune me detryra shtese, stafeta e tjera) dhe menyra e punes (individuale, ne qifte, ne grupe te medhaja apo te vogla, se bashku, kombinime te ndryshme) dhe perdorja e rekviziteve standarde apo te improvizuara. Aktivitetin te organizojne ashtu, se femit te jane sa ma shume aktiv. Ata femi te cilet nuke dojne te marrin pjese, lete mundohet se ata te inkuadrohen me nxitime dhe motivime apo te ju ofrojne aktivitete tjera te ndryshme. Se bashku me femit pergaditin apo rregullojne paisjet dhe rekvizitet e sportit.

Menyrat e aktiviteteve te jane me permbajtje te ndryshme , ne kohezgjatje dhe rrolin e te rriturve. Koha e aktivitetit te caktohet ma para (ditet e caktuara) te rastit

(lidhure me ate se si e ndijne veten femit dhe deshirat e tyre, parashikimi i motit dhe rrethanat tjera).

Nxitine bashkpunimin mes femijeve, prinderve dhe kopshtit. Bashkpunimi me prinderit mund te behet mbrenda kuadrave te ndryshme lidhure me aktivitetet e kopshtit, shembulle, ekskurzion, ekskurzion me orientime, paraditja me sporte, pasditje me sporte, e tjera.

Tek te gjitha aktivitetet ne situata te ndryshme jane pergjegjes per femit. Femite duhet ti mesojmi per tu rujte ata zgjate realizimeve te aktiviteteve, perdorja e paisjeve per loje dhe rekviziteve te ndryshme dhe ata ti mesojne per rendesin e sigurise dhe marrja e pergjegjes per sigurine personale.

Guha

Aktivitetet e gjuhes ne periudhen parashkollore, e cila eshte periudha ma e rendesishme per zhvillimin e foljes, inkuadron nje fushe te gjere te bashkpunimit dhe komunikimit me te rriturit, femije, njofja e gjuhes me shkrime dhe (ne perjetimin) njoftojne librin e vendite dhe ate nderkombetare - kulturen e vete dhe te huajen. Femijet ne kete periudh mesojne ti shprehin provojat, ndjenjat, mendimin dhe kuptimin e mesazheve te dhena nga tjeret. Aktivitetet e gjuhes jane te lidhura me te gjitha nivelet e gjuhes: me fonologjike, morfologji, e kuptimit (dhe asaje pragmatike), zhvillimi i gjuhes eshte i inkuadrum

natyrishte ne te gjitha fushat e jetes. Veqanrishte nga mosha tre vjeqare perpara eshte e rendesishme edhe zhvillimi i parashkrimit dhe paraleximit.

Femit mesojne gjuhen duke degjuare bisedat e perditeshme dhe tregimet e bisedave literare, duke degjuare leximin me ze nga te rriturit, me tregimet, pershkrimet, duke perdore gjuhen zgjate lojes, dramatizimi, sajimin e tregimeve dhe kengeve, duke mesuarg femite nga fimate, ne rastin e lojeve sociale te ndryshme, perralla, numrimi. rime, shakave, gjegjezave, loje me biseda, e tjera, te cilat kane mbijetuare si nje prone e perbashket ne gjenerata te shumta.

Pjese e rendesishme e aktiviteteve te gjuhes jane edhe biseda te thjeshta, te cilat jane te lidhura me jeten e perditeshme, shembulle, mesazhete shkurta, shenimi i komentit te femijes tek vizatimi i ti, recepte te kuzhines per ushqime te dashura e tjera.

Po ashtu eshte e rendesishme ofrimi me librin si transmetusin me shkrime dhe mesimi i hereshem per perdorjen e saje. Ne kuptimin e gjere ketu llogaritet inkuadrimi ne kulturen me shkrim si nje gje e rendesishme ne demokratizimin e shoqeris.

Femijet duhet te kene mundesi, se ne menyren e pershtateshme per ta ti njoftojmi me disa njohuri te gjuhes, paraqesim dallimet sociale apo regjistit (letrar: jo letrare), gjuhet, grupe te gjuhes e tjera. Tek femijet te cileve gjuha sllovene nuke shte gjuha e nenes duhet kopshti te kontribot ne lidhjen e bazes te mire per nje bashkpunime kolektive ne dy gjuhet, ne ato vende ku jane popullesit e perzira, ne bregun e detit dhe ne kufit tjere shteterore ku jane te njoftne dy popullesite dhe nje baze per perdorjen e dy gjuheve (kjo eshte e dukeshme veqanrishte lidhure me rrespektimin dhe mesimin e te pares, kjo eshte e gjuhes jo shteterore, duke mesuare te dyten, kjo eshte gjuha shteterore zyrtare, dhe ne nxitjen e mesimit te dy gjuheve) ne vendet tjera ne Slloveni.

Qellimi themelore, i cili bene definimin e qellimeve globale, siq eshte kuptimi i gjuhes si themel i identitetit personale.

Qellimi global

Gjuha si objekte loje,
kuptimi qe egzistone gjuha e jone dhe e tjerve dhe kultures te vete e kulturave tjera,
degjimi, kuptimi dhe perjetimi i gjuhes,

perjetimi dhe njofetimi i themelave literare per femijet,
zhvillimi i gjuhes nga pikpamja e dimensioneve morale-etike,
nxitja e krijimit,
zhvillimi afetesive per komunikim jo verbale,
nxitje e mundesive per gjuhe (artikulimi, bisedat, fjalit, komunikimi e tjera),
njofja e simboleve te gjuhes te shkruar,
perjetimi i statusit te gjuhes sllovene si gjuhe shteterore, zyrtare.

4.2.2 Qellimet

Femiu ne kumunikimin e perditeshem e degjone gjuhen dhe eshte i inkuadrume ne proqeset e kumunikimit me femijet dhe me te rriturit (komunikimi verbal dhe jo verbal, kultura e kumunikimit, stilet e kumunikimit, miresjellja).
Femite ne kumunikaten e perditeshme zhvillone afetesit e dallimit (njofja) ndermjete dialekteve / gjuha biseduse dhe gjuha letrare.
Femiu shprehet me sjelljet e trupit dhe levizjet e ti.
Femiu zhvillone mundesine per tu pergjegje ne shprehjete jo verbale, deshirat dhe propozimet e tjerve.
Femiu zhvillone afetesin e gjuhes ne funksione te ndryshme dhe ne pozicione te ndryshme gjate aktiviteve te perditeshme dhe ne situata te ndryshme sociale.
Duke degjuare dhe duke treguare prralla, dhe letersive tjera zhvillone mundesine e perdorjese te gjuhen ne fusha dhe nivele te ndryshme; njoftone dimenzionet morale-etike; me personin e letersise identifikohet dhe ngarjete e letersine i perjetone.
Femiu e njefe, arketohen me prralat e te palogjikeshme, rimat, zera te ndryshme zgjate lojes, shaka dhe ne keto raste perjetone ritmin dhe zerin.
Femiu e zhvillone gjuhen ne gjitha nivelet e gjuhes (prej zerit dhe menyra e shprehjese deri ne ritmimin dhe rendesin e tyre).
Femiu perjetone dhe njoftone komunikimin verbal si nje ndjenje e mire, argetuse dhe zgjedhjen e problemeve.
Femiu zhvillojne afetesit e paraleximit dhe parashkrimit.
Femiu zhvillone afetesit e mendimit dhe ndjenjat e bashkpunimit ne boten e leterise.
Femiu degone letersi te ndryshme dhe njefe dallimet mes tyre dhe ngajeshmerit mes tyre.
Femiu e njefe biseden, librin si burimin e informacioneve.
Femiu me librin perjetone qaste te mira, gezim, arketim, lidhe gezimet estetike dhe fizikedhe merre nje mendime pozitiv per literature.
Femiu zhvillone afetesin, e sajimit dhe perjetimin e botes letrare (veqanrishte figuren e personit qe e shkruane librin dhe vendin e ngjarjes).
Femiu mesone te bene shprehje te pamvarura.
Femiu zhvillone afeteit e perdorimit te gjuhes ne lidhje me mendimin tek

formimi i parakuptimeve, struktren (numeri, sasia, pesha, ambienti, koha), ne maredhenjet mese njerezore.

Femiu si krejuse shprehet ne gjuhe.

Shembujte e aktiviteteve prej 1. deri ne 3. vjete

Femiu

ne kopshte ne komunikaten e perditeshme takohet me gjendje te ndryshme sociale te gjuhes sllovene;

ne kumunikaten e perditeshme shte deshmitar i situatave te ndryshme, ku gjuha sllovene eshte e natyrshme ne te gjitha diskutimet formale apo jofornale;

degjone prrallat e pershtateshme per moshen e vete, tregime, gjegjeze, kenge dhe tregime per ngjarje;

bashkpunone ne joja me gishta, ne loje ku ka aksione (pershembulle buba vjene, buba shkone), loja me gishta fluturon, fluturon, vallzime te thjeshta individuale dhe ne grupe;

komunikone me femit dhe me te rriturit me ndihmesen e kontaktveve me sy dhe me levizje;

luane me zera;

krijone fjali te para me disa biseda, krijone biseda te reja dhe mostra fjalise te ndryshme; pergjigjet kure ai thirret, vete villone biseden, kure ajo i pelqene, fillone me tema te veta, bene pyetje dhe pergjigjet ne to;

komunikone me femit e grupit;

luane lojet e gjuhes;

njoftohet me librin, ne ate menyre perdore gjuhen e ndryshme te lojes;

degjone tregime te thjeshta dhe me te rriturit bisedone per mjetet qe jane ne fotografi dhe ne rrethine e tyre;

tregone dhe kendone gjegjeza, rime, kenge dhe prralla te shkurta ku nje pjese e bisedes perseritet dhe te cilat ai vete i sajone apo i perserite;

aktive ben zgjedhjene e problemeve ne proqesin e kuminukimit ne gjuhe;

me ndihmesen e librit e shtypit tjetet, te cilin e ka tere kohen ne dispozicion, qe te luane me te dhe ato „ lexone „ e njefe rrolin e simboleve dhe gjuhes te shkrume;

provone menyra te ndryshme per komunikimin verbal;

perjeton ritnmin e fjales, muzikes dhe kenges.

4.2.4 Shembujte e aktiviteteve prej 3. deri 6. vjete

Femiu.

është në komunikatën e përditëshme deshmitar për situata të ndryshme, në të cilat përdoret gjuha shqiptare si gjuhë shtetërore, zyrtare, njëkosishte mëre edhe informacione për qera të tilla se në vendet tjera egzistojnë gjuhët tjera; degjone përballë, tregime, gjegjeza, kënge. Përbajtjen e përjetone nëpërmjet medijëve të ndryshme (audio dhe video), vizitone shfaqje në teatër, (lojë me kukulla), vizitone shfaqje të filmit, shiqone filmet e vizatime, vizitone bibliotekën e përgjithëshme:

dallone ndërmjet bisedimeve të ndryshme, të cilat janë të përshtatëshme për situata diskutuese (biseda letrare e folur: dialektet), dhe funksionet e tyre në jetën e përditëshme;

në komunikatën e përditëshme është deshmitarë i zgjerimit të përdorjes së gjuhës letrare në fusha të ndryshme të bisedës;

në komunikatën e përditëshme njëfarë dallim të ndërmjet gjuhës letrare dhe dialektit të vetë në raste konkrete, të cilat paraqiten në komunikat;

bene realizimin e aktiviteteve në të cilat sipas dëshirës të ti me lojë simbolike dhe lojë me rrolë bene emitimin e personave, kafshëve, mjeteve;

bashkëpunone në mënyrë të ndryshme të diskutimit, fillone bisedën, fillone me tema të reja; luane dhe argetohet me biseda dhe strukturën e tyre, pyete;

bashkëpunone në komunikat në grupe më të vogla apo më qifte, apo në komunikim me të rriturit apo me fëmijet;

degjine të rriturit dhe fëmijet, degjone audio-dhe shiqone materialin video inserta të ndryshme letrare edhe nga kultura aktuale e fëmijës;

i pamvarune tregime tregime, i përpunone dhe i tregone të ndryshme si të veta; i pamvarune krijone librin, stripin;

bashkëpunone në lojë shoqërore dhe didaktike, të cilat nxitin pasurin e bisedave, përsëritjen e tregimeve (shembulle karta magjike);

kure degjone tregimet e veta, përjeton ritmin e bisedës, muzikës dhe të këngës; luane me zërin dhe me gërmat;

njoftone gjuhën e shkrime dhe rrolin e ti;

njoftone, se është e mundur se bisedën e shprehur të shkruhet dhe atëherë serishtë që të lexohet;

përdore simbole të ndryshme, më të cilat shprehë mendimet e veta.

Roli i të rriturve

Përonat, të cilët punojnë me fëmijet, tregojnë dhe lexojnë për moshën e fëmijës të përshtatëshme, tregime, përballë, enigma, kënge, bëjnë lojë me kukulla, fëmijës qyshe në këto moshë ja mundesojnë kontaktin me gjuhën letrare (ashtu atëherë të folurën si të shkruarën) dhe më këtë ja mundesojnë njohjen e dialektit dhe gjuhës letrare.

Me vemendje duhet te shiqojne femijet dhe duhet te jane te afte te njofin komunikaten jo verbale te femis, e cila munde te inkuadron edhe gjuhen e shenjave

(femijet te shurdhurin, memece perdorin nje sistem tjeter jo verbale per komunikate).

Duhet te dine te tregojne gjuhen e vete te trupit dhe ne situata ne menyre te pershtateshme me mjete verbale te bene interakcionin me femite, te njefe mosmarrveshjet e mundeshme ne komunikaten joverbale dhe se te kuptone kulturat e ndryshme dhe stilet qe kane ato zgjate komunikates joverbale (ketu duhet te rrespektohet rrethi socila, nga qe rrejedhone femiu).

Me femit duhet te folin ne „ gjuhen jo feminare „ dhe ate te nxitin per lidhjen e komunikates.

Duhet te tregojne se rrespektojne komunikaten verbale.

Me vemendje degjojne komunikaten mes femive dhe degjojne temat, te cilat i ka filluare femiu vete, te zgjerojne dhe ato ti thellesojne.

Te shfrytezojne rastin per bisete te thelleshme me femin.

Me femijete duhet te folin per eksperiencen dhe per njerezit, me te cilet takohen ne shtepi dhe ne kopshte, dhe ati te i ofrojne mundesin per bashkpunime ne dialoge.

Femijeve ju ofrojni mundesit e degjimeve te ndryshme te njoftimeve mes te rriturve , pershembulle bashkbisedime, dskutime, planifikime.

Njofin zhvillimin e femis dhe pastaj temen ja pershtatin, dhe ato qe ata presin nga afetesia e gjuhes nga femiu.

Rrespektojne menyra te ndryshme te interakcionit te femis me rrethine dhe ate e nxitin per tu shprehure per ndjenjat e ti me sjelljet jo verbale, dhe ne fazen e dyte me kombinimin e mjeteve verbale dhe joverbale.

Tek nxitja e afetesive te gjuhes perdosin sa ma shume libra te ndryshme te cilat mbullojne fusha te ndryshme (biseda jo te artit), tregime, kenge dhe lojra.

Nxitin femin tek tentimet e para te ti per verbalizimin dhe perseritjen" dhe zgjerojne bisedat e ti.

Pershtaten femis lidhure me zgjedhjen e temes per te biseduare.

Nxitin femit se ata vete te propozojne temen e aktivitetit dhe bisedat e komunikimit.

Tregojne dhe lexojne prrala, gjegjeza, tregime, kenge, bejne lojra me kuklla.

Femis i mundesojne, se me libra ai te luane, shefe vizatimet.

Nxitin intimitetin e grupeve te vogla gjate tregimeve / leximit; lexim dzhe degjimi i prallave dhe i kengeve dhe ashtu sjelljet e tyre interaktive si per femit dhe per edukatorin apo ndihmesin e edukatorit;

Nxitin femin per diskutime dhe per tregime per ate qe eshte lexue.

Perdorin gerrat dhe shkrimin ne kontekstin e perditeshem (pershembulle recepti perpergaditjen e ushqimit).

Ofrojne mundesin femis, se ai te eshte krejuse ne gjuhe.

Ofrojne mundesi, se te krijone libra te veta dhe stripe.

Ofrojne femit mundesin qe te jefte simbolet e botes te rriturve, per shembulle, semafori, shenjat e rruges.

Nxitin femin per loje dhe per komunikimin verbal, ku ka me e zhvillue konceptin e kohes dhe te ambientit, ngjyrat, dhe me avtoritetin e vete te drejtojne vemendjen e femis ne dallimin e sasijave te bisedeve qe perdoren, e madhe-vogel, e bisedat tjera te kunderta (i embelte-tharte / i idhet, i ndote- i pasterte, i bukur-i keqe, i mire- i dobet, i gezuare- i merzitur, i ri / i ri- i vjeter, rende- lehte e ashtu me rradhe) dhe shprehjet lidhure me ambientin dhe mallimin e kohes (mbrenda-mbi-ner-siper-poshte, perpara-mbrapa, mes, para, i gjate, i shkurte, i gjate- i ulet e tjera).

Emeri i femise eshte i shkrume ne mjete te cilat i takojne ati (per shembulle varresa ne garderobe, krevati, peshqiri ne banjo) dhe ato qe femiu i prodhone, marone. Pervere emerit eshte i ngjiture edhe simboli apo fotografia, te cilen femiu mundet ta njofe.

Ja mundesojne femis qe te ofrohet, se per moshen e ti nga burimet e ma te pershtateshme, kjo eshte doracaku, leksikone, fjalore.

4.3 Arti

Arti femiut ja mundosone shfrytezimin e potencialeve arketuse te cilet tregohen edhe ne vete lojen e femiut, ne hulumtim dhe njofja e botes i cili eshte per te nje burim i pashfrytezeseshem per inspirime, motivime dhe ne te gjitha fushat e ektiviteteve.

Femiu ne arte zbulone dhe krijone, kure zbulone struktura te gjuhes, kure artikulone permbajtjet, kure mendone dhe krijone fotografjin, kengen, lojen, vallzimin, mjetin.

Ashtu punet e krijume tregojne edhe per njeriun nje karakteristik specifike per nje rregullesi ne arte dhe per gjera te bukura me te cilat kalojne kornizat e zakoneshme te funksioni, prodhimeve teknike.

Prandaj munde te folim per aktivitete te femiut ne fushen e artit, si per aktivitet arti te femise dhe per pune, prodhime artistike te femiut. Punet e tilla lindin, kure femiu gjate punes ka liri dhe nga aje pritet nje drejtepersdrejte, nje ndryshim dhe nje origjinalitet. Po keto jane bukurite e artite femiore, te cilat i kultivojmi dhe i vleresojmi dhe nepermjete te cilave edhe e qmojmi. Arti i femise dhe shija e ti jane nje pamje e ti personale natyrore dhe gjithenje ato ndjekjen me vemendje, kuptone dhe vleresone mbrenda kornizes te zhvillimit te ti specifik dhe rrethite ku aje jetone.

Femiu munde te eshte krijuse ne masa te veqanta dhe ne fusha te ndryshme te artit.

Perjetimi estetik, i cili është një ndjenjë intenzive dhe njohje e ti personale të perjetues, femiu atë e shprehë në artë dhe atë e tregojë me kuptimet estetike bukuro, qeshje, keqe e tjera të ngajjeshme. Ketu është i dukshëm ndjenja e lindurë e femis për rregulat e artit dhe ndjenjat për gjera të bukura, të cilat përbehen nga rrethi social dhe kulturorë.

Me artin femiu shprehët dhe komunikonë, dhe me këtë zhvillojë afetesit e veta për përdorjen e simboleve, kurë në vizatimet e veta, vallezimin, muziken krijonë diqk, që prezentonë diqka tjetër.

Në artë mundë të shprehë ndjenjat e veta ma të meshefura dhe përmbajtjet e veta, dhe saktë e përshkrinë apo prezentonë një ngjarje apo një mjete, mundë tja kushtonë pamjeve estetike, shprehë vlersimet e veta etike për personin, ngjarjen, apo bënë eksperimente me gjuhën e artit. Zgjatë këtyne rasteve bënë provat e fëshave të ndryshme komplekse, bota reale nëpermjete punëve të vogla dhe e nëjfe veten si krijuse të pamvarunë të simboleve dhe si krijuse., kurse prodhimet e veta si të rëndësishme dhe protukte me afatë të gajtë. Me të kontribonë në formimin e rrethitë, dhe prandaj rrolin e vetë ai e përjetonë në shoqëri si një gjë e nevojeshme dhe krijonë një vetëbesimë.

Eksperiënca në fushën e artit janë një përjetim kompleks dhe krijimi është një gjë e rëndësishme, për një balensimë në zhvillimin e femiu dhe shëndetit të ti shpirtorë.

4.3.1 Qellimet globale

- Përjetimi, njofja dhe kënaqësia në artë,
- zhvillimi i ndjenjave estetike dhe paraqitja estetike,
- njofja e artëve në fusha të ndryshme,
- zhvillimi, shprehja dhe komunikimi me artë,
- zhvillimi i krijimit dhe afetesit specifike të artit.

4.3.2 Qellimi

- Nxitja për kënaqësia dhe kënaqësia për aktivitetë të artit, artit të ndryshëm,
- nxitja për përjetimin, shprehja dhe kënaqësia për gjera të bukura,
- përjetimi i artit si punë shoqërore dhe jete kulturorë,
- përjetimi dhe njofja e punëve të artit,
- zhvillimi i paraqitjes dhe fantazisë me përkuajtimin dhe krijimin,,
- përkuajtësia dhe zhvillimi për krijimet individuale potenciale në fazat e përjetimit, shprehje, komunikimi dhe rëndësia e madhe në fushën e artit,
- zbulimi dhe përkuajtësia për ndjenjat specifike të artit,

- zhvillimi i ambientit, kohes, vizual, i degjimit, dhe parashfaqja per arte, komunikimi, per veti dhe tjeret,
- perkujdesi, nxitja dhe zhvillimi, e ndjenjave per perjetime ne drejtimin e rritjes te vemendjese ne ndjenjat e trupit, prekje, vezhgim dhe degjim veten dhe burimet nga rrethi,
- perkujdesi dhe nxitja e pasure per pergjegjje ne boten e mbrendeshme dhe te jashtme,
- zhvillimi i aftesive te shprejese nepermjete artit, te ndjenjave, mendimit, estetikes dhe vlerar e perjetua,
- perjetimi dhe njofja e komunikates me dhe per artin figurativ, muzikes, vallezimeve, drama, filmi, punet ne televizion,
- perjetimi dhe njofja e gjuhes te artit dhe domehanjet e shprehjes se ti,
- zhvillimi i aftesive per shprejtje te perjetimeve te njejta ne gjuhe te ndryshme te arit, vallezime, drame, art figurativ, vallezim, filme e tjera,
- perdorja dhe zhvillimi i rutines; njofeja, hulumtimet, eksperimente me paisjte e artit (trupin, zerin, materialet, mjetet, instrumentet, tekniken dhe teknologjin) dhe shprehjeve te tyre,
- nxitja e krijimit te pergjitheshem per pergaditjen, organizimin dhe perdorjen e mjeteve dhe te ambientit.

4.3.3 Shembujte e aktiviteteve per artet e ndryshme

4.3.3.1 Aktivitete prej 1. deri ne 6. vjete

Femiu

- vezhgone, komentone, krahasone, i shprehe bukurite per natyre, ne rrethin urban, per paisjet e perdoreshme, produktet teknike dhe te artit, ngjarjet e perditeshme dhe te veqanta e tjera;
- me paisjet e artit i shprehe ndjenjat e veta, mendimet, ne nje menyre te veqante te ti dhe ne gjuhen e ti te veqante e cila i konvenove;
- shprehet spontane, zgjedhe permbajtjen, motivet, mjetet dhe kohen per shprehje;
- perjetimi e nje arti lidhure me artet tjera (per shembulle vallezimi ne aregjil , muzika ne vizatim, kukellat tyvallezue);
- bashkpunone ne nivele te ndryshme te proqeseve: tek planifikimi, figurimi dhe realizimi, pranimi dhe transmetimi i punes, dhe ne bisedimin per pune, proqesin, eksperienat;
- bashkpunone ne disa grupeprojektuse te medieeve, me pjesemarrjen e ti ne vallzime, drame, arte figurative, segmente te muzikes;

- vezhgone dhe njefe veqenrite tek personat, mjetet, dukurit tek punet e artit, dhe keto i shfaqe ne loje, vizatime, fotografimin, muzikes, vvallezimit;
- e ndryshone formen e mjetit pjeserishte apo tersisht, ambientit, vallezimit;
- kerkone, zbulone, sajone permbajtjen, qellimi dhe puna me mjetet e njohura dhe te panjohura, ngjarjen dhe puene e artit;
- krahasone punet e artit, dhe specifikat e tyre (pershembulle dy forma ne nje fotografi, dy kenge, kukellen dhe aktrin, fizatimin dhe fotografimin, levizje dhe busti, mjeti dhe busti, vallezimi, vizatimi dhe muzika);
- interpretone shenjat, simbolet, ngjarjet, punet, mjetet e tjerat; nga jeta dhe ari;
- „ lexone „ njefe, sajone dhe perdore shenjat dhe simbolet;
- bashkpunone, vizitone shfaqjen, koncerte, ekspoziten ne kopshte dhe rrethi autentik;
- merre pjese para publikut dhe kameres;
- njefe krijusin, interpretusin, fazen e krijimit te punes ne kopshte apo ne ambientin autentik;
- takohet me prodhimet e artit ne kopshte, muzeun, galerin, teatrin, kineman, biblioteken e jera;
- takohet me artet e ndryshme dhe njikosishte edhe me kultura te ndryshme;
- takohet me artin popullore dhe artizanatet;
- luane me temat e profesioneve te ndryshme te artit;
- merre pjese si krijuse ne vitin festive, ngjarjet e veqanta kalenderike dhe ne rrethin e jetes;

4.3.4 Shembujte dhe aktivitetet sipas fushave te ndryshme te artit

4.3.4.1 Shembujte per aktivitete prej 1. deri 3. vjete

Shembijte e artit figurativ dhe aktivitetet e te formuarit

Femiu

- luane, pershendetet me dore, preke, vezhgone lodrat, personat, mjetet, fotogarite, ilustracionet, vizatimet, librat, ngjarjet;
- vizatone me lapsa te bute, shkumes, thengjille, gishtrinje e tjera,
- vizatone me gishtrinja, shuplake te dores, shpuze, me furca shume te gjera e tjera,
- shtype me shumplake dore, me shpuza, me mjete, me letra te ndrydhur e tjera,
- shtype, modelone brumin, balten, plastelinin, reren, e tjera,
- perpilone, zberthene kockat, tasat e tjera;

- luane, pershendetet me dore, vezhgone, pikturon, vizaton dhe fiton eksperienc me poza te thjeshta lineare, me forma vuliminoze e modele te ndryshme; me ngjyra intenzive te pastërta; me shume kontrast te ndriteshme-e te errta; me dallime te dukeshme ndermjete madhesisë dhe struktures te siperfaqjes;
- lirishte luane, ndyte, sajone, hulumtone natyren, materialet e artit, lodrat dhe gjerat tjera;
- pikturone, vizatone, modelone, ne menyre spontane e tjera;
- shtype duarte, mjetet, vulet e thjeshta ne bore, balte, ne leter e tjera;
- vezhgone te rriturit dhe merre pjese ne prodhimin e maskes, kukullave, kartolinave, dhuratave, duke zbukuruare rrethin e tjera.

Shembujte e aktiviteteve te muzikes

Femiu

- me kendime, loje, me degjimin dhe sajim muziken e perjetone, krijone, me te shprehet dhe komunikone;
- me ritem shprehe thjeshte numrimint dhe shakat e femive dhe ato popullore;
- kengen dhe shprehjen ritmike e percjelle me instrumente apo me valleze;
- degjone, emitone dhe dallone zeret nga natyra dhe rrethi;
- degjone gjirimet e grumbulluara nga literatura e muzikes;
- kendone kenge femijesh, kenge popullore dhe te artit mbrenda mundesive te zerit te tij;
- me doartrokitje realizone zera ritmike, me trokitjen e kembeve, e tjera, dhe luajtjen ne instrumente te vogela;
- spontanishte sajone modele ritmike-melodike;
- perjetone dhe e vezgone lojen dhe kendimin e te rriturve dhe femijet me te medhenje;
- degjone prralla muzikore dhe merre pjese ne to.

Shembujte e aktiviteteve te vallezeimit

Femiu

- sajone levizjete. pozicionet e trupit dhe renditjen e levizjeve;
- levize dhe valleze me tere trupin, provone mundesit e levizjese te pjeseve te veqanta te trupit, kombinon renditjen e njekohesishte levizjet me rradhe i rrjeshtone;
- sprovone levizje te shpejta e te ngadaleshme, te lidhura dhe te shkputura;

- sprovone dallimin ndermjete levizjese dhe mose levizjese, mes jolokomotorike (perkulje, zgjatje, rrotullime, luhatje ne vende) dhe levizjet lokomotorike (zvarritje, ecja, vrapimi, kercimet neper ambient);
- Provone levizjete ne drejtime te ndryshme te trupit (ngritjen, ulje, mbyllje, hapje, perparimi, terheqja), levizje me amblitude te madhe dhe te vogel, bene kontrastin e niveleve te ulta dhe te lasra te levizjeve;
- perjetone dhe vezhgone vallezhimin e edukatorit, vallezhimin e musafirit te vallzuesit.

Shembujte e aktiviteve AV

Femiu

- vezhgone dhe komentone fotografite e zgjedhura, filma per femi, emisione te televizionit, video sekuenca dhe me art figurativ pergjigjet ne te;
- vezhgone dhe bashkpunone me te rriturit tek fotografimi dhe video gjirimi.

Shembujte e aktiviteve ne teater

Femiu

- luane dhe emitone shtazet dhe njerezit;
- luane loja te thjeshta ritmike, livizje te ndryshme, loja verbale;
- bashkpunone ne lojat me edukatorin dhe femit;
- perdore mjetet ashtu me ate e bene prezentimin e mjeteve te tjera;
- frumezone lodrat, kukullat dhe mjetet;
- ne lejo perdore rekvizite te thjeshta, scenografi origjinale dhe kostume te ndryshem;
- bashkpunone ne shfaqje dhe ne festime;
- merre pjese ne shfaqje te thjeshta me kukella ne kopshte.

4.3.4.2 Shembujte e ektiviteve prej moshes 3. deri 6. Vjete

Shembujte e artit figurativ dhe aktivite e modelimit

Femiu

- luane, mendone, modelone, krijonee, shprehet, komunikone me piktore, grafiken, vizatimin, platiken, letren, konstruktimin, mjetet, ambientin;

- tek shume krijesa te ndryshme, natyrore, krijone mjete te artit, objekte, pune, ngjarje, tek proqeset vezhgone shenjat karakteristike vizuale: forma, ngjyrat, ndriqimet, drejtimet, maredhenjet mes ambientit dhe mjeteve;
- preke, ledhatoj, shtype, ndrydhe siperfaqjen, materialet dhe format;
- vizatone, modelone, prene, perpilone, formon edhe format me te imta, mostrat, e tjera;
- perdore teknika te ndryshme per vizatim, pikturim, shtype, njgjitje, konstruime, modelim, formime te ndryshme te artit, materialet artificiale dhe natyrore;
- vezhgone boten dhe krijone dy-dhe tridimensionale kompozicione te artit me forma te ndryshme, me kontraste te ndryshme te ndriteshme-te erta, me ngjyra fillestare dhe te perzira dhe ne menyra te ndryshme, ku keto te permendurat paraqiten (e vogel/e madhe, drejte/pjertas/shtrete, poshte/majtas/ne mes, se bashku/te ndare, ma shume/ma pake, e shpeshet/e ralle, e plote/bosh, holle/trashe, e bute/e forte, e lemuare/vrazhde/leshatak, rende/lehte, qete/dinamik, njejte/ngjajeshme/e ndryshme);
- te njejtat tema dhe motive i emetone ne dy dhe ne tri dimensione;
- te njejtat tema dhe motive i emitone ne vizatim dhe ne pikturim,
- me balte, me materiale te ndryshme;
- paraftyrone, zgjedhe dhe formone kukellat, zgjedhe kostumet dhe pergadite skenen per valleze, aktivitete te artit dhe AV-se;
- formone mjete per zburime dhe per perdorim praktik;

Shembujte per aktivitete te muzikes

Femiu

- muziken e realizone, krijone, degjone, paramendone me te shprehet dhe komunikone;
- me ritem shprehe kenge femijesh dhe polullore;
- shprehjete ritmike i percjelle me kenge apo me instrumente te ndryshme dhe me levizje;
- degjone, kopjone dhe emitone zerat nga rrethi dhe natyra;
- degjone gjirimet dhe shfaqjet, nga literatura e zgjedhure muzikore
- kendone kenge femijesh dhe popollore mbrenda mundesive qe ka ai me zerin e vete;
- realizone ritmike, melodike dhe ritmiko-melodike, melodi me duartrokitje, luajtje ne instrumente te vogla ritmike dhe melodike;
- degjone, realizone dhe mane ne mende tersite ritmiko-melodike;
- provone specifikat e zerit te instrumenteve dhe te zerit;

- kerkone dhe prodhone instrumente te thjeshta dhe luane ne te;
- luane, degjone, realizone, paraoendone zera dhe muziken dhe zbulone dhe njoftone specifikat e zerit: volumnin, kohezgjatjen ngjyren dhe lartesia e tonit;
- bashkpunone ne lojrat didaktike te muzikes;
- paramendone, bene improvizimin e motiveve muzikore te shkurta apo te gjata, melodi, kenge:
- bashkpunone dhe i pamvarune zgjedhe ndermjete materialit te zgjedhure, shembujte e muzikes per realizim dhe degjime, edhe ndermjete tipeve te ndryshme;
- njefe, dalone, rendite shembujte e muzikes, (muike festife, muzike zbavitse, ninullat, muzike instrumentale, muzike e qete, gezim, e tjera);
- degjone, zgjedhe, paramendone, realizone muziken per pralla, shfaqje te vallezimit, drames dhe videos.

Shembujte e aktiviteteve te vallezimit

Femiu

- me levizje dhe me vallezime shprehet, komunikone dhe krijone;
- bene stervitje dhe perjetone ter trupin apo pjese te veqanta te ti ne menyra te ndryshme te livizjese apo te qendrimit ne vende;
- dallone me vemendje qendrimin dhe levizjet e trupit dhe pushimi i ti;
- luane dhe bene stervitje per koordinim dhe drejtepeshim;
- vezhgone, realizone, vallezone dhe bene dallimet e levizjeve te ndryshme ne dyshime te ndryshme dhe materialet e perbera te ti, me tempo te ndryshem, dhe bene vallezime vete apo me grupe;
- zgjate vallezimit vezhgone trupin dhe bene dallimin e ti, ndermjete dyshimes dhe mjeteve, maredhenjet me vallezusin e perbashket ne qifte apo ne grupe;
- paramendone dhe bene nderhyrje ne vallezim per shfaqje ne drame dhe ne video.

Shembujte e aktiviteteve ne drame

Femiu

- luane, emitone shtazet, personat, maredhenjet mes njerezve me perdorjen e zerit, trupit, ambientit, kukelles, mjeteve, kostumeve, masked;
- me gjeste, zerin, me biseda e pershkruan objektin, situaten, rrethin;
- perdore mjete, qe te prezentojne mjetet tjera;

- paramendone dhe realizone animacionin me kueklla te ndryshme dhe mjete te ndryshme;
- bashkpunone ne loje me tjeret;
- bashkpunone ne lojera me disa skena te ndryshme;
- „lexone,, pikturën, vizatimin dhe shtjellone tregimin;
- paramendone tregimin, kengen, te cilen e luajne se bashku me femite;
- shprehet dhe vezhgone shprehjen me goje (monolog, dialog, korin), shprehje me trupe (levizje, gjesta, mimika e fetyres), shprehja e ngajrjes ne ambient
(personi, i drejtuar ne drejtim te personit apo kunder tjetrit persone, mjeti), shprehja e kohes se ngajrjes (dinamika e ngjarjese te vertet ne loje apo ne skene dhe organizimi i kohes, ku ndodhet tregimi, per shembulle: java apo viti-ne nje kohe te kufizuar te shfaqjese);
- shiqone shfaqjen, perdore dhe dallone paisjet e teatrit (skena, mjetet ne skene, kostumi, ndriqimi, akustika, maska, kukella);
- perjetone, realizone, paramendone tensione te ndryshme ne ngjarjen e drames;
- paramendone dhe bene regjine e ngjarjeve ne skene, ne teresine e shfaqjes.

Shembujte AV- aktivitetet ne medije

Femiu

- vezhgone fotografi te ndryshme, piktura nga revistat dhe librat, pllakata, shiqone, degjone videoprojekte te filmave te zgjedhur, CD-ROM dhe TV-programi dhe fotografone me fotoaparate, videokameren, kasetofonin; dallone mjetet per gjirim dhe per shfaqjen e materialeve statike dhe te levizeshme per zerin apo fotografine;
- njefe vizualitetin, perberjete e zerit statik, fotografit e levizeshme dhe lidhja e tyre ne tersi;
- fotografone dhe pikturone shoket dhe ngjarjen ne kopshte duke bere realizimin e rutines ditore dhe ne raste te veqanta;
- vezhgone, njefe, komentone fotografit dhe detajet;
- e krahason me persona te ndryshem, mjete, vende;
- e „lexone,, dhe ben shtjellimin e tregimeve;
- e prene dhe e kompletone ne skena te reja (zberthene permbajtje te reja dhe kompozicione te reja te vizatimit) e plotesone me piktura dhe me fotografi te shtyne dhe detaje; e pedore per prodhimin, e skenes ne forme siq eshte stripi;
- ne ekran dhe ne kinema shefe nxitje, filme dokumentar dhe filma, te cilat i gjerone vete apo me prinderit, edukatorin e tjeret;

- filmin e rindertone me piktore ne forme te stripit, fole per perbmajtjen, rrolet kryesore, skena, komplikimi dhe zgjedhja e tregimit;
- perdore CD-ROM te muldimedijave me loja te pershtateshme me permbajtje edukativo-arsimore programe;
- njefe programe te ndryshme te TV (emisione per femije, lajme ditore, programe arti, emisione kontaktuse, transmetime te sportit, publicitet, e tjera).

4.3.5

Roli i te rriturve

Ne fushen „ arti,, edukatori apo ndihmesi i edukatorit dhe personat tjere te rriture, çe marrin pjese ne edukimin dhe punen ne kopshte, rrespektojne zhvillimin dhe specifikat e femis ne fusha te ndryshme te ariti, te cilat te individet shprehen ne menyre individuale. Te gjitha aktivitetet e femive i planifikojne dhe i pershtatin mbrenda kesaj kornize.

Aktivitetet e aritit vijojne keshtu, se femiu vete kerkone, hulumtone dhe e gjene pergjegjjen, zgjedhjen e ideve, e ben detyren e organizimit apo te shfaqjese, ku te rriturit e mbeshtetin gjdo ide te femis megjithse ato jane ndonjehere jane joterheqese apo me nje peprarim te vogel. Te rriturit punet e femive nuke i notojne, komentojne, kritikojne, po ashtu as nje here ate nuke e nxitin tek punimet s'hematike, te zakonshme, forma te pershtateshme dhe po ashtu nuke e teprojne me lavdrime. Vlersimi estetik i femis ata i interesone, pore ne ate nuke nderhyjne. E kane parasyshe se eshte proqesi i femis per krijimi i punes me i rendesishem se rezultati.

Me vemendje e vezhgjone femiun kure ai qdo here takohet me artin-e tij, femive te tjere dhe te rriturve-dhe ne baze te kesaj planifikojne dhe formojne ne vazhdime eksperiencen e femis.

Ashtu tere kohen ata e kane parasyshe se sa munde presin, motivimi dhe sjellja dhe nuke nderhyne ne rrjedhimin natyrore te zhvillimit te femiut, detyrave te renda dhe me nderhurjete e veta te parakoheshme ku ata presim ma shume se eshte e nevojeshme dhe e arsyshme.

Te rriturin krijojne nje muzike te pasure dhe te ndryshme, art figurativ, vallezim, teater me nxitime te ndryshme, te cilat femis ja mudesojne perjetimin e vete vetes e te tjereve, rrethite dhe ariti. Argtim, zbavitje, interestne, burimet e befasushme nxitin tek femiu interesim per krijim. Cilesia estetike dhe rethi arktuse e bashkformojne vleresimet e femis dhe shijen e ti personale.

Krijojne nje ambient te mire dhe nje besim mes tyre me te cilet femiun e nxitin qe ai te ka deshire dhe nevoje per shprehje. Femiun i sugurte dhe i lire krijone aktivite arktuse dhe potenciale te zhvillimit per veti ne nje menyre te veqante. Te rriturit arrijtjet e femise dhe krijimet e ti i pershendetin mbrenda munesive te nivelit te ti, paramendim dhe formimi i muzikes, vizatimeve, lojes, vallezimeve. E mbeshtetin ne zgjedhjen e ti individuale, fusha prioritare e artit per te, iniciativen e ti, krijimi dhe idete, humori i ti. Njofin specifikat potenciale te femiut dhe limitet e ti, dhe femiun ato i shprehe nepermjete aktiviteve te artit, talenti i artit qe duket e nxitin dhe sipas nevoje kujdesen per te apo keshillojne nje edukatim shites per te.

Arti/estetik dje ate e perjetojne si te drejtepersdrejte dhe ate e kuptojne me ndjenja, se perjetimet dhe format nuke jane te perjetume ne nje domethanje biologjike dhe etike, pore si nje knaqesi e cila ju ofrone nje plotesim ma te thelle. Se eshte per perjetimin dhe krijimi e artit i nevojeshem nje vemendje ma e madhe per nxjerrejen e rezultateve dhe nje ritje ma e madhe e senzibilitetit, te rriturin vemendjen e femise e drejne ne nje degjime me vemendje, vezhgim, prekje, e cila i mundesone nje ritje te senzibilitetit, nje rritje te perjetimit estetik dhe njofja e pasurive, e cila rrjedhne nga kontakti me boten e tille.

Pervec perjetimeve te tilla dhe parakujtimeve dhe parafturimit te punes te artit bazohet edhe ne shfaqje te pasura. Me nje program te pasure muzikore, artit figurativ dhe nje rrethe vallzimi e aktivite te ngjajeshme arti kujdesen per zhvillimin e femise ne fushen e muzikes, artit, figurativ, shfaqjeve vallezuse. Njikosishte i mundesojene, se te krijone edhe shfaqje per dege te veqanta te artit, arti si tersi, shprehje, komunikimi, pasuron edhe pamjen per bote, jete, kulturen, dhe lidhja e ti me shoqerin dhe boten.

Duhet ti mundesohet se femiun ne arte, shprehe boten e vete intime dhe komunikon me rrethine spontanishte, drejteperdrejte dhe individual.

Komunikata joverbale eshte e veqante edhe per kohen, kure femiun ka nje shprehje te varfure lidhure me shprehjen e permbajtjeve te cilat veshtire i shqiptone apo ato jane shume intime/te sekrete. Prandaj eshte e nevojeshme femiut te mundesohet dhe njikosishte te nxitet per shprehjen dhe perjetimin e ti shpriterore dhe pamjen e ti estetike te ngjarjese. Dekleratat e tilla personale tregojne se te cilat jane ato dallime mes njerezve dhe pergjegjja dhe perjetimi i tyre te botes te mbrenedeshme dhe te jashtme. Ne fushen e artit te rriturit dallimet i presin dhe ato i vlereojne si ne fushen e permbajtjeve, dhe po ashtu edhe ne nivelim e formimeve te artit dhe shprehja e tyre personale per arte. Prandaj kure enjofim artin dhe artin nepermjete femive, nxitin dhe ate e

kultivojne se femiu ate te lype, te njefe, te shprehe dhe te tregone dallkimet dhe knaqesit e tija per ndryshime ne arte.

Gjuha e artit individve i mundesojne te paraqesin permbajtjet ma te ndryshme, ku pastaj individi tjere ato i perjetone, kuptone, shpjegone. Perdorja dhe kuptimi, „shkrimi,, dhe „leximi,, gjuhete e artit jane bazamenti per funksionimin dhe pranimin e artit si nje baze themelore per komunikim me arte. Gjuhete e artit munde te epim mesazhe personale shpirtore ashtu, se ato ti perjetojmi edhe ne drejtepersdreti. Prandaj behen fotografit, kenget, filmi, shfaqjet.

Per zhvillimin themeltare te aftesive per gjuhe jane te domosdoshme ndjenjat e femis, ndjenjat dhe eksperiencia mentale, se vete perjetimi i permbajtjese munde te nxjerret dhe te kuptohet me nje guhe te arit. Dhe vetem keshtu munde te krijone nje maredhenje te forte nderjmete domethanjes dhe formes, i cili domethanjen e artikulone. Te rriturit e kane parasyshe se vetem nje strukturim intenzive dhe i kuptushem ja mundesiojne femis nje kuptime te mire dhe ato ti formone ne nje mesazh te kuptushem. Prandaj femis ju mundesojne eksperiencia te medhaja me sktrukturime te thjeshta pore te qarta te punes dhe krejimit shembulle, dy ngjyrave bazore, vetem me forma te lemujeshme dhe me levizje shume te ngadalta, apo me bisede me ze te ulet te muzikes dhe me tone te ulte apo te larte e tjera.

Permbajtja, te cilat femiu apo personi qe meret me arte dhe ato ai i paraftyrone ne mendimin e vete, jane per syrin e ti dhe te tjetrit, te kuptushme me perdorimin e mjeteve siq eshte zeri, violina, shkumesit me ngjyra, trupi, fotoaparati, ekrani.

Te rriturit femis ja mundesojne se te njefe shume mjete te ndryshme ne fusha te ndryshme te artit dhe zgjedhja e tyre mbrenda normave te veta dhe qellimeve te ti. Duhet te kujdesen se femiu te kuptone shprehite e rendesishme dhe mundesia e perdorjese te mjeteve te ndyshme ashtu se ai te eshte ne kontakte me arte cilesore dhe se per shprehje per permbajtjet konkrete ti mundesohen eksperienat e pershtateshme, dhe kjo dote thote, se femis i ofrojne mjete te pershtateshme, pershembulle per artin figurativ „vija te buta,, fefit e ledhatojne ajrin dhe kete e tregojne ne vizatim me thengjille apo me laspse shume te bute.

Femis i ofrojne eksperience ne te gjitha fushat e artit dhe po ashtu perjetimi i artit si nje tersi. Perveq kesaj femise i mundesojne, se te eshte krijuse si shiquse apo degjuse, planifikone per te eksperienc, se arti eshte nje aktivitet apo punbe ne nje fushe te artit teme apo inspiracion per aktivitet ne fushen tjetere te artit,

pershembulle, pikturimi pas degjimit te muzikes; formimi i drejtimit te njeriut ne balte dhe kopjimi i ti ne vallzime.

Aktivitetet e artit jane po ashtu te rendesishme per nxitje dhe per mesim ne fushat tjera. Te rriturit mbrenda kosrnizes te aktiviteteteve ne arte lidhin mese veti fushat e natyres, shoqeris, matematikes, gjuhes dhe aktiviteteteve te levizjes.

4.4 Shoqeria

Njeriu eshve pjese e rrethite shoqerore ku rritet, jetone dh eveprone. Per te munde marre pjese femit me rrethin, te ndikojne ne te dhe mavone ate aktiv te ndryshojne, duhet gradualishte te njofin rrethin e ngushte shoqerore (jeten e perditeshme te njerzve, jeten familjare, rrethin e punes dhe profesionet, jeten kulturore, jeten publike e tjera) dhe njikosishte te shofin nje shoqeri ma te gjere. Femite e njofin rrethin e vete ku jetojne dhe per ate informohen, ashtu se si njerezet kane jetuar ma para dhe njekohsishte gradualishte i njofin ndryshimet zgjate histroise ne shoqerin ma te gjere dhe ne bote.

Inkuadrimi ne rrethe te gjere dome thane edhe inkuadrimi ne kulture, ku ne jetojmi. Perveqe inkuadrimin ne kulturen personale dhe traditat kombetare duhet sa ma here te njofohen me kultura tjera dhe civilizacione tjera (zakonet jetsore, traditen, festimet e tjera), te cilat ofrojne themelin per edukim tolerante mes njerezve dhe respektimi per ata qe jane te ndryshem.

Perveq kesaj egzistone kultura, e cila zhvillohet ashtu, se femite mesojne nga femite. Keto jane lojat e ndryshme kenget, rima, shakat, barculetat, lojet verbale, prralla e tjera, te cilat kane perjetuare si nje e kaluare e gjeneracioneve ma para neve dhe ato perbejne dhe thelbe te rendesishem te jetes, punes dhe aktiviteteteve ne kopshte.

Per arsyje te ndikimeve komerciale dhe trendeve te modes duhet femit me moshe ma te madhe te mesohen per nje sjellje kritike dhe afirmimi i individualitetit te tyre (me diskutime te perbashketa per trende tek pershembulle veshja, lujrat, muzikes, stereotipet e kultures e tjera). Veqanrishte e shte i rendesishem zhvillimi i distances kritike per reklame te veqantam me te cilatjane femite qdo dite te ndjekure.

Femijete duhet ne kopshte te fitojne eksperienat konkrete , realizimi i te drejtave themeltare te njeriut dhe parimeve demokratike, respektimi i femise si individ dhe respektimi i jetes private. Po ashtu duhet jeten e perditeshme , punen dhe aktivitetet ne kopshte ti mundesojne zhvillimin e ndjenjave se ata jane te sigurte dhe asaj sociale, e cila bazehot ne idene jodiskriminatore dhe se te gjithë jemi te njejte (sa perkete gjinis, te kaluares sociale dhe kulturore, fese,

konstrukcioni i trupit e tjera). Prandaj duhet femit ti mesojne rregullate themelore te sjelljes dhe te koimunikimit, te cilat vijojne nga e drejta per liri e individit si te papenguare dhe ashtu ai mose te pengone lirin e tjereve dhe te ket shume mundesi per zhvillimin kritik shpirtorore dhe vendosjeve personale dhe vendosjeve autonome.

Ne kopshte duhet te behet nje atmosfere demokratike, e cila nxite proceset pozitive ne grupe dhe ato jane kunder atyre qe jane negative. Aaktivitetet jane te parashikuara ashtu se femit te nxiten per bashkpunime dhe kjo mose te eshte nje ritine e grupit, apo nje pershtatje me presion dhe moserrespektimi i autonomise te individit. Femite duhet herev te mesohen ne mundesin per te zgjedhur (lidhure me jeten e perditeshme, punen dhe te gjitha aktiviteteteve ne kopshte) dhe bashkpunimi per planifikime, formimi dhe vendosja per vendime dhe ndarja e pergjegjesive per vendimet e qe jane vendose se bashku.

Jeta e perditeshme ne kopshte, rutina e perditeshme, ritualet, ngjarjet, rregulla ditore e tjera duhet femiut ti mundesojne nje ndjenje se ai i takone atyne dhe te behet nje atmosfere e kendeshme dhe mundesimi qe te behet nje lidhje ndermjete kopshtit dhe jetes familjare.

Pytjet shoqerore nuke jane ne vlere neutrale, pore ketu takohemi edhe me dilema etnike, te lidhura me distriobuimin e forces, kundershtimeve, padrejtes, konfliktet ne shoqerin tone dhe ne bote po ashtu edhe me maredhenjet e njeriu per jete dhe per vdekjen (dhuna, lufta, destruktivitete, varferia e tjera).

Kopeshti mundehet femive te jepe mesazhe se eshte nje harmoni mes njerezve e domosdoshem dhe per kete duhet te gjithë te japin kontriburin e vete dhe ndonjehere eshte aq e veshtire, se njerezet te vendosin per rruge te ndara.

4.4.1 Qellimet globale

- Perjetimi i kopshtit si nje rrethe ku jane te njejtat mundesi per inkuadrimin ne aktivitete dhe ne jeten e perditeshme pamvaresishte nga gjinia, konstuticioni shpirtorore dhe trupore, kombesi, origjina e kultures, besimi fetar e tjera,
- njohetja e vete vetes dhe njerezve te tjer,
- formimi i traditave themelore te njeriut, dhe njofja e dallimeve ndermjete traditave te jetes tone dhe kulturave tjera dhe ndermjete grupeve te ndryshme ne shoqerin tone,
- njofja e rrethite te gjere dhe te ngushte shoqerise tone dhe njofje e kulturave tjera dhe dallimeve te tyra,
- nxitja per rrespektimin e deminsioneve etnike,

- formimi themeltare per kuptimin e ndryshimeve te historise; njofja, se njerezet dhe rrethi, shoqeria dhe kultura me kohe ndryshojne,
- mundesia per njofjen e kulturave e traditave te ndryshme,
- njofja me menyren e etes te sigurt dhe te shendoshe.

4.4.2 Qellimet

- Femi fitone eksperience konkrete per parimet demokratike ne te cilat bazohet shoqeria moderne.
- Femi njefe se duhet te gjithë njerezet ne shoqerin e caktuare te ndihmojne te bashkpunojne, per te munde te veprona aja dhe te mundesone jetesen, nje qendime te kendeshem dhe te mire.
- Femi fotone eksperienc konkrete per kuptimin e aty qe jane te ndryshem (sa perkete gjinis, origjines kombetare dhe kulturore, besimit fetar, konstitucionin shpirteror dhe trupor).
- Femi ka mundesi per mose ti pranone stereotipet, te lidhura me diferencen e gjinis.
- Femi njefe, se te gjithë, te rriturit dhe femit, jane te rendesishem per shoqeri dhe asaje i takojne.
- Femi ka mundesin te zhvillone aftesit dhe menytrat per balensimin, mirmajtjen dhe knaqesin ne maredhenjet shoqerore me nje apo me disa femi (ketu jane te llogaritura zgjedhjet e problemeve, bisedimet, kuptimet dhe pranimet e pozicioneve te tjerve, diturit dhe ndjenjat e tjerve, ndrrimi i rroleve, komunikata e rrespektuare mes tyre e tjera).
- Femi njofetone rregullat ne grupe dhe ne kopshte dhe ato i bashkformone ne nivelin e kluptimeve te arsyjeve per te dhe per pasoja kure shkeljen e rregullave te aprovuara.
- Femi i njefe diferencat ne kontekste te ndryshme dhe fotone eksperiencia konkrete per kuptimin e te njejtes gje, ngjarjes e tjera, nga perspektivat e ndryshme dhe duke kerkuare zgjedhje dhe pergjegjje te ndryshme.
- Femi ka mundesi te ben vleresimet kritike lidhure me ndikimin komercial, trendet e modese tjera, dhe te njoftohet per mundesit lidhure me sjelljen kritike.
- Femi ka mudesin qe te njefe dhe te kuptone ngjajesit trupore dhe dallimet mes njerezve dhe barazimi i te gjithve.
- Femi njefe si eshte e formume shoqeria. Dhe njoftohet me funksione te ndryshme te rrethite te ngushte , me profesionet, me rethet ulturore dhe ato te punes, njofja e festave dhe traditave te ndryshme.
- Femi gradualishte e njefe kulture dhe shoqerin ma te gjere.
- Femi njefe forma te ndryshme te familjes dhe shoqeris failjare.

- Femi u zhvilloi interesin dhe knaqesin duke zbuluar botën e gjërë jashtë rrethit të tij.
- Femi njeh karakteristikat e rrethit, të cilat janë të rëndësishme për shoqërinë lokale, përkrahje, lumi apo bjeshkë në afërsi, muzeumi krahinor, zbulimet arheologjike, dhe më vonë edhe specifikat e shoqërisë më të gjërë.
- Femi e kupton kohëzgjatjen dhe fiton eksperiencë lidhur me atë sa shpejtë behen ndryshimet në histori.
- Femi njeh mënyra të ndryshme të komunikimit dhe transmetimit të informacioneve (posta, telefoni, radio, televizioni e tjera) dhe po ashtu komunikimi nëpërmjet kompjuterit.
- Femi formon të mirat dhe jo traditat të keqja ushqimore, zhvilloi jetesën me shoqërinë duke u ushqyer së bashku me të.
- Femi njohet me sjelljet e sigurtë dhe mëson që ai të sjellet dhe jeton i sigurtë në ambiente të ndryshme: në shtëpi, në trafikun, në kopshte, në kohën e lire, duke lujtur, tek sporti, vizitat në galeri, takimet shoqërore, zbatimet e tjera.

4.4.3 Shembujt e aktiviteteve për moshën 1. deri 3. vjeç

Femi

- në aktivitetet e erditeshme formon dinjitetin e vetë, identitetin e vetë dhe veterrespektim; merr pjesë në aktivitetet ku mund të inkuadrohet veten (emerone pjesët e trupit të vetë, shiqohet në pasqyrë, degjone zerin e vetë të gjiruar, përgjigjet në emerin e vetë dhe një emerat e tjereve në grup, shpreh dhe njeh ndjenjat e veta e tjera.);
- merr pjesë në grupe me aktivitete të shkurtra, përkrahje këndone kenge të njohura, degjone prralla dhe lojë të tilla që ai i donë dhënë të cilat ai knaqet;
- njeh lojë të ndryshme, kopshtin, rrethin e afërme dhe merr eksperiencë të ndryshme për botë;
- vezhgon, si të rriturit në kopshte bëjnë aktivitete të ndryshme dhe ata mundohen të kopjojnë;
- njeh objektet e ndryshme në afërsi e kopshtit, siq janë shitoret, bibliotekat, galerit, farmat bujqësore e tjera;
- merr pjesë në diskutime lidhur me atë se çka ka ndodhur dhe çfarë do të ndodhur;
- folë me të rriturit për antaret e familjes dhe për ngjarjet në shtëpi, nëse ai vetë donë apo nëse nise vetë bisedën për gjëra të tilla;
- njohet me tradita jetësore të ndryshme dhe format e jetesës shoqërore në kulturë të ndryshme dhe shoqërive të ndryshme;

- njefe mjetet dhe fole per paisjet e ndryshme, te cilat i takojne ati apo tjerve (lozat, veshmbathja, librat te tjera.);
- luane me femit qe kane moshen ma te vogel dhe me ata me moshe ma te madhe , ku tregohet rasti, me femit me nevoja te veqanta, me perardhje te ndryshme kombetare e tjera;
- fitone eksperienca konkrete me ndryshimin e rroleve, lidhure me ndryshimet e gjinise (ndrrimi i rroleve ne foja specifike ve gjinis dhe aktivitetet ku perfshihet puna e shtepis, edukimi i femive, profesione te ndryshme e tjera);
- ka mundesi te njefe dallimet mes njerezve.

4.4.4 Shembujte e aktiviteteve per moshen prej 3. deri 6. vjete

Femiu

- njefe rrethin e vendit te vetg dhe njofet me kete , se si njerezet kane jetuare ne kete rrethe dhe si kane vepruare ne kohen e mapareshme;
- me ndihmesen e tregimeve, vizitorve, ekskurzioneve, librit e tjera njefe pjeset e rendesishme te shoqerise lokale;
- fole per shtepin, familjen dhe perjetimet e veta, nese desherone apo fillone vete te tregone per gjera te tilla;
- ka mundesin te njefe menyra te ndryshme te jetesave familjare;
- mere njohuri per biblioteken, teatrin, operen, galerin, muzeun, kishen, bujqesin, prodhimtarin, shitoren, shkollen, spitalin, posten, zjarefikset, policin, ujsjellsin, komunikacionet, komunalen e tjera;
- mere njohuri per profesione te ndryshme dhe me funksionet shoqerore;
- merre pjese ne rastin e pergaditjeve dhe vendim marrjeve dhe pergjegjesive per vendimet e vendosura se bashku;
- njefe lojra te perbashketa, te cilat bazohen me nje rregollure te caktuare;
- ka mundesi te njefe rregullate dhe konventat sociale (shembulle kushe e ka rradsen, si ndahemi me tjeret e tjera);
- merre pjese ne formimin e rregullave per lojra te perbashketa shoqerore;
- ka mundesi te fitone eksperienca ma te komplikume dhe komplekse (berja e kontaktit me tjeret, rrespektimi i nevojave te tyre, bindjeve, diturive, kuptimeve te ndjenbjave ne kontekste te ndryshme);
- ka mundesi te bene veterrespektimin e trupit te ti;
- ka mundesi te fitone eksperienca konkrete me ndryshimin e rroleve, lidhure me gjinit e ndryshme (ndryshimi i rroleve ne loja specifike dhe aktivitete, ku inkuadrojne punen e shtepis, mbajtja e femive, profesione te ndryshme e tjera);

- ka mundesi te merre pjese ne diskutime per pytjet politike dhe etnike (te padrejtat dhe konfliktet ne shoqerin tone dhe nebote- lufta, presioni, uria ne bote, ekonomija, ndarja e forces, njerezit ne anen e shoqeris e tjera) te cilat realizohen ne bashkpunime me prinderit apo me njofetimin e tyre;
- ka te drejte te bene diskutime lidhure me pytjet per egzistencen e ti, lindjese, vdekjes, ciklet e jetes e tjera;
- ka mundesi te bashkpunone ne biseda lidhure me stereotipet, tolerancen, trendet e modes, rekla e tjera;
- inkuadrohet ne jeten e njerezve te tjere ne baze te kontakteve me moshatret, te cilet jane nga vendet tjera, shtetevem me ndihmen e librit, televizise e tjera;
- njoftohet per dallimet e rrethite ne fushen e kultures dhe asaj gjeografike;
- njofet me periudha te ndryshme nga historia;
- ka mundesi se ti perkujtone ngjarjet e ndryshme dhe qe te kujtohet per to, te planifikone dhe te parashikone te ardhmen;
- ka mundesi te parashikone mundesit e ndryshme dhe zhvillimeve te caktume ne ndryshimin e kontekstit;
- bashkpunone ne planifikimin dhe ne pergaditjen e festimeve te ndryshme (duke rrespektuare edhe dallimet e kulturave te ndryshme);
- fitone prova, lidhure me mirembajtjen e trupit, sigurise (nderhyrje ne rastet e rrezikut, aksidenteve dhe fatekeqesive), sigurimi ne trafike (kalimi i rruges, njofja e situatave te rrezikeshme ne trafik, rrespektimi i rregullave ne rruge, ikja ne rastet ku munde te kete aksidente e tjera), smujave ma te shpeshta te femive e tjera;

4.4.5 Rroli i te rriturve

Ne kopshet femive duhet te ju mundesohet se te njoftohen per kufizimet e veta dhe kufit e tyre per sjellje, te cilat jane te argumentume ne parim qe te mose kufizohen tjeret dhe se kopshtin ta perjetojne si nje rethe ku ata afirmohen si individ dhe kane mundesi te zhvillojne djenja per bashkpunime. Edukatiri, ndihmesi i edukatorit dhe personat tere te rriture qe marrin pjese ne proqesin e edukimit ne kopshte te mundsojne se femit me kritik te pranojne rregullat dhe te marrin pjese ne ndryshimin e tyre dhe te marrin pjese ne krijimin e kultures, bashkjeteses dhe te qendrimit te perbashet me ata te cilet nuke jane si ata vete. Kjo eshte e lidhure me zhvillimin e ofrimit kritik ne pergjithesi dhe per ballafaqimin me presionet ideologjike, ndikimet komerciale, trndet e modes e tjera.

Duhet te kujdesemi se femit kopshtin ta perjetojne si nje rrethe ne te cilin jane mundesit per inkuadrim ne aktiviete dhe ne jeten e perditeshme te njejta

pamvaresishte nga gjinia, konstitucionin shpirtërore dhe trupore, kombësia që ai i takonë, origjina e kulturve, besimi fetar, e tjera; po ashtu edhe si rrethin në të cilin munde të formojnë një identitet e seksit të sigurt.

Te rriturit kujdesen për lidhjen ndërmjet kopshtit dhe familjes të femis; rregullojnë transmetimin e informacioneve ndërmjet femis dhe familjes dhe në periudhën e hershme nxitin prezencën e antarve të familjes në grupe. Njofin kulturen e femive në grupin e vete dhe atë e rrespektojnë. I majne mendë gjerat e rëndësishme për femi për shembulle: emerat e antarve të familje.

Organizojnë aktivitete të përherëshme, për të cilat femit e dinë më para për shembulle ushqimi, loja të dashura, muzikë e tjera. Realizimi i kësaj rutine duhet të jetë e këndshme dhe ajo duhet të ofronë mundësi për më u shoqëruar dhe për lidhje miqësore për interakcionet individuale. Kalimet ndërmjet aktiviteteve i shfrytëzojnë edhe për kontakte me libra dhe kulturre me shkrime si një esencë e rëndësishme lidhure me demokratizimin e shoqëris dhe mundësojnë autonomin e individit. Nxitin zhvillimin e aftësive të femive lidhure për kujdesin dhe për një mendime të mire për vete vetendhe për veterespektim. Duhet të kemi parasyshë këto të rrespektojmi se femit janë të lidhure me persona të caktuar dhe kanë lojrat dhe mjetet e veta shumë të dashura.

Fëmijëve ju epin përgjegjësi në nivelin e duhur.

Femit i njofin më seksizmin dhe rasizmin apo nacionalizmin dhe nuk lejojnë ankime, veprime dhe nxitje të cilat njerezët i stereotipizojnë. Dallimet ndërmjet njerezëve i pranojnë pa intuziazëm të madhë dhe ato zgjatë vezhgimit të femive shmangen që ata të krahasojnë. Shmangen lidhure me përdorjen e gjuhës seksistike.

Në kopshtë duhet qartë të ndahen se e cila është e përbashkët dhe të cilat janë të veqanta të secilit individ. Ambienti të organizohet në mënyrë të tillë, se të ofronë mundësinë e bashkpunimit dhe njëkosisht mundësinë për tërheqje të femive në fushë private. Rrethi në kopshtë inkuadrone edhe fotografit personale, emerat e tyre, muzikë e dashur, punët e artit, e të tjera.

Kendi në dhomen ku femit luajen janë të pershtatura më paisje për lojëra shoqërore, loja sociale, lojë simbolike e tjera. Në dhoma të lojës janë gjithmone në dispozicion edhe librat, periodika, fotografit, kukellat e të dy gjinive dhe kombësive të ndryshme, mjetet, të lidhura më rutinën e përditëshme e tjera. Kendi i librit është i paisur edhe më libra, më ndihmen e të cilës është e

mundeshme te njoftohemi me dallimet mes njerezve, mes kulturave te ndryshme dhe sndryshimet e historise.

Aktivitet ne kopshte perfshijne rastet per shoqerim, festime e tjera. Kopshti nuke munde te izolohet nga rrethi, femiu dhe fantazija e botes te tyre, po ashtu nuke duhet me aktivitetet e veta te bjene ne kopshte dallime te tilla te cila kane per pasoje se femit nuke e ndijne veten te barabarte. Do me thanese eshte e nevojeshme te behen organizimet e veqanta te aktiviteteteve te festohen vetem ato festa te cilat jane parimishte e te gjithve (festat shteterore). Festat masive tradicionale fetare (kershndellat, nata e madhe e tjera) ne kopshte te mbahen ne menyre te tille se ato te jane te pranushme per te gjithte.

4.5 Natyra

Natyrja eshte fushe e veqante mbrenda kornizes ku zhvillojme aftesit e femise per inkuadrim ne rrethin shoqerore dhe fizik dhe krijime te shendoshe dhe te sigurte per jeten e tyre. Theksimi eshte ne fitimin e eksperiencave me gjallesa te gjalla, me dukurit natyrore dhe gezimi ne hulumtime dhe zbulime. Fushen gradualisht e zhvillone ne njohirit natyrore, mendimet natyrore, vendsojeve, aftesia per parashikim dhe per zgjedhjen e problemeve, vendosja e hipotezave, klasifikimi, kerkesa the nxjerrja e thelbit, krijimi dhe formimi i koncepteve te rendesishme. Keto proqese tek vefiu vijojne pa dite ai per to por njikosishte jane ato metoda bazore ne fushen e natyres

Femiu njefe shtazet, bimet, mjetet dhe gjerat rrethe veti. Njefe dhe rrespektone gjelleresat e gjalla, knaqet me to dhe interesohet per kushtet e tyre te jetes. E njefe rrethine natyrore dhe drejtohet ne pune aktive per ruajtjen e saje. Zhvillone aftesit te kuptone dhe te lidhe ngjarjte ne vende dhe ne kohe. Njefe volumnin, dhe dallimet e natares ashtu, se kontakti me te te eshte nje pjese e zakonshme te jetes te ti. Pamja e ti per natyre inkoadrohet ne jeten e ti te perditeshme dhe ai kujdeset per mjetet ne natyren rrethe ti. I done dhe perkujdeset per bimet dhe shtazet ne rrethin e ti, gezohet kure takohet me te dhe edhe i sjelleshem me te.

Femiu ne kopshte dhe jashte ti aktive bene zbullimin e gjerave qe ato e interesojne. Ky hulumtim eshte i knaqeshem per te dhe i hape dyret deri te problemet gjithnje ma interesante. Mjetet dhe trupin i perzine, i nxene, ftofe, prerjes, lageshtise, shkrirjes, thyrjes, ndriqimit e tjera, qe te njehe se si ato ndryshohen. Njehe ndryshimet ne natyre dhe ne jeten e njerezve lidhure me stinat e motit. Kure ai bene vezhgimin e ketyne ndryshimeve rrethe veti dhe kure ai per to mendone dhe kure perdore gjalleresa te gjalla, mjete dhe materie,

zhvillone ndjenjat e natyres dhe njefet e materies dhe trupit. Mes lojes zbulone se per qfare jane te parashikume mjetet e tjerat e materies dhe njefet si ato funksionojne. Ai perqendrohet ne livizjen e mjeteve dhe vezhgimin, kure dhe si ato levizin apo nuke levizin. Ne nivelin ma te thjeshte femiu mundet te kuptone energjine si diqka qe na nevojitet se gjerat te levizin, rrejedhojne, ndodhin, ndryshohen e tjera. Tek aktivitetet natyrore femiu po ashtu njefet se te gjitha nuke eshte e mundeshme te kuptoshe dhe se ne te gjitha pytjet nuke mundet te gjene pergjegjje (kufizimi i njohurise te njeriut).

Femiu zbulone dhe njefet e trupit te vete , funksionet dhe specifikat e tij, pjeset e trupit dhe ai ka mbikontrolle ne sjelljet e trupit te vete, te cilat e mbajne ne kondicion te mire.

4.5.1 Qellimet globale

- Perjetimi dhe njohesia e natyres te gjalle dhe jo te gjalle ne dallimet e veta, lidhjet, ndryshimet e perhereshme dhe gjeresia estetike,
- zhvillimi i sjelljes te mire, sjelljes dinitoze dhe me pergjegjesi deri tek natyra e gjalle dhe aja e vdekure,
- njohja e trupit te vete, ciklit jetesor, dhe jetes te shendoshe dhe te sigurte,
- njohja e maerive, ambientit, kohes, tingullit dhe ndriqimit,
- njohja e paisjeve teknike dhe zhivvili i aftesive ne fushen e teknikes dhe teknologjise,
- nxitja per ofrime te ndryshme lidhure me njohjen e natyres.

4.5.2 Qellimet

- Femiu zbulone, njefet dhe krahasone natyren e gjalle dhe ate te vdekure.
- Femiu zbulone, njefet dhe krahasone gjalleresat e gjalla, rrethin e tyre dhe vete veten si nje nga ata.
- Femiu njeh veten, trupin e vete, pjeset e sajve dhe funksionet dhe njeh dhe kuptone ngjyeshmerit e trupit dhe dallimet mese njerezve dhe barazimin e te gjithve.
- Femiu njeh, se gjalleresat mese veti merren vesh.
- Femiu njeh se ffare i nevojitet ati dhe gjalleresave tjera per jete dhe per forcimin e shendetit.
- Femiu zbulone se gjalleresat e rrethite diqka ranojne dhe ne rrethe diqka leshojne.
- femiu zbulone dhe krahasone ndryshimet ne jeten e vete, tek gjalleresat tjera dhe ne natyren e vdektes.

- Femi u njehe, se gjalleresat shumezohen, ushqehen dhe vdesin.
- Femi u zbulone dhe nje fe se ka ndryshime mes gjeneratave, kurse jane te ngjajeshem me prinderit dhe mese veti.
- Femi u nje fe, se si femi u krijohet dhe zhvillohet ne nenes dhe si linde dhe rritet.
- Femi u zbullone dhe njo fetone se eshte jeta e gjalleresave e mvarene prej tjereve dhe nga natyra e vdekure.
- Femi u fitone eksperienca, se si ai vete dhe njerezit tjere ndikojne ne natyre dhe si munden ata te kontribojne per sigurin dhe ruajtjen e rrethite natyrore.
- Femi u nje fe, se gjalleresat, mjete ne boten e fantazise edhe karakteristika te cilat ne tatyre ato nuke i kane.
- Femi u nje he, se ne shendetin e ti ndikone rrethin dhe ai vete.
- Femi u nje he, se konsumimi i ushqimeve te ndryshme te shendosha, fiskulltura dhe pushimi ndihmojne e ruajme shendetin.
- Femi u nje he ushqimew te ndryshme dhe fitone shprehite e shndoshe dhe ushqimeve shumellojeshme.
- Femi u nje he se si munde te ruhet nga lendimet, smundje dhe mjeteve te domeshme.
- Femi u fitone shprehjet e pastrimit te trupit.
- Femi u zbulone dhe nje he ndryshimet ne qielle dhe nje he ndryshimet e motit.
- Femi u sipas moshes te vete krijone nje pamje per planetin e tokes.
- Femi u nje he se kc rregullimi i ambientit dhe vendi i mjeteve nje qellime te caktare.
- Femi u zbulone livizje te ndryshme lidhure me shpejetesin dhe kohezgjatjen.
- Femi u zhvillone parashikimin se kure ka ndodhe diqka dhe per renditjen e ngjarjeve.
- Femi u kohen e perjetone si nje aktivitete te diqkafit dhe nje he rendesin e kohes.
- Femi u nje he, se qka shkaktone levizjen dhe qka levizja mirembane.
- Femi u nje fe levizjet e trupave neper ajre, ne uje dhe ne toke.
- Femi u zbullone dhe nje he karakteristikat e trupave (mjeteve).
- Femi u zbullone dhe nje he karakteristikat e ujte dhe materialeve tjera te lengeshme, reres dhe materiave tjera dhe ato mes veti i krahasone.
- Femi u zbullone dhe nje he se si materiat perzihen dhe si tek kjo ndryshohen karakteristikat.
- Femi u zbulone dhe nje he ujin ne raste te ndryshme, dhe nje he se si behet avullimi i ti, shkri rja e bores dhe akullit dhe ngrirja e ujit.
- Femi u e dallone ujin e pishem dhe pijet tjera.
- Femi u zbulone karakteristikat e ajrit.

- Femi u zbulon dhe njeh karakteristikat e zërit, krijimin e tij dhe udhëtimin e tij.
- Femi u zbulon dhe njeh karakteristikat e dritës: gjëresia, reflektimi, hijja, ngjyrat dhe burimi i dritës.
- Femi njeh dhe perdore paisjet teknike dhe proceset, njeh qëllimin e tyre dhe domethënjet dhe zgjedhjet e lojës përshkruan funksionimin e tyre.
- Femi bën trajnime në paisje të ndryshme teknike dhe zhvillon krijimin teknik.
- Femi zhvillon shfaqjen për krijimin e mbeturinave dhe rëndësinë dhe mundësinë e përpunimeve të tyre.
- Femi njeh procesin e punës dhe zhvillon marrëdhënie të mira me kolegë të punës dhe aftësi organizative.
- Femi njeh mënyra të ndryshme të grumbullimit, ruajtjes dhe transmetimit të informacioneve.

4.5.3

Shembujt e aktiviteteve prej 1. deri në 3. vjetë

Femi

- qëndron në natyrë dhe atë e përjeton në rrethana të ndryshme, ditët dhe stinët e vitit, kushtet e kohës;
- përjeton natyrën dhe folë për pamjet e veta;
- njeh gjallesat më të gjitha shqisat (duke rrespektuar sigurinë e femis dhe gjallesave + dhe pashkëpunon në bisedime, se çfarë janë, si dhe ku jetojnë, si lëvizin, përgjigjen, çfarë janë pasardhësit e tyre dhe si ushqehen e tjera);
- emeton zërat dhe lëvizjet e gjallesave, mjeteve, kobjeve, makinave e tjera;
- luajnë me mjete të ndryshme të gjallesave dhe jo gjallesave të ndryshme (për shembulle lekura, gur, druri, guaska e tjera) dhe me mjete të ndryshme (për shembulle rera, uji) dhe dukurive (për shembulle era, drita, hijja);
- degjone tregimet për natyrën;
- bashkëpunon në bisedime për atë se çka i konvenon dhe çka nuk i konvenon dhe çka mund të bëjë për disponimin e mirë (pine, kurë ka etje, veshet, kurë ka të ftohet e tjera);
- mesohet në mirëmbajtjen e trupit të vetë (larja e durve, fshirja e hunes, pastirimi i dhembëve e tjera);
- provon ushqime të ndryshme dhe bisedime për këto;
- derdhet lëngjet dhe maeriat e rralla në enë të ndryshme;
- luajnë me ujë (në ujë hedhë mjete të ndryshme, mjetet e tharë), me borë dhe me akulle;

- luane me mulli dhe me anije;
- luane me materile te plastikes (plastelin, balte), formone (tel, plastelin, balte) dhe materiale elastike (per shembulle elastika);
- vezhgone ndryshimet ne qielle dhe ndryshimet atmosferike;
- bashkpunone ne rregullimin e mabientit;
- luane (ndertone dhe qmontone) me konstrukcione te zgjedhura, mjete;
- levize: luhatet, zvarritet, kercen, vrapone, shqelmone e tjera;
- levize mjetet me rrotullime, terqe, shtyne e tjera;
- luane me lodra, te cilat kane shtyrje personale;
- bene aktivitete te renditura ne rutine e perditeshme (per shembulle i pastone duret dhe shkone me ngrane, veshe rrobat e gjumit dhe bjene me fjete);
- luane me rene, perdore lodra per loje me rene;
- luane me aeroplan te letres, fryne ballona te shkumes, vezhgone zojte, flutrat, aeroplanat e tjera;
- luane me mjetete cilat prodhojne zerin (per shembulle kanaqe, kutija, plastika);
- luane me pashqyre, me hijen e trupit te vete;
- luane me paisje teknike, (per shembulle ora, zilja) dhe perdore vegla pune te ndryshme (qekan, lopat e tjera).

4.5.4 Shembujte e aktiviteteve per moshe prej 3. deri 6. vjete

Femiu

- kerkone, vezhgone, krahasone, hulumtone, kujdeset dhe mirembane bimet dhe shtazet ne rrethe, ku jetojne, ne kopshtin zoologjike e tjera;
- vizitone kopshtin zoologjike, parkun, bujqesin, fushat, kopshtet, pyllin e tjera;
- vezhgone gjalleresat me ndihmen e leqes (per shembulle leqe dore, stereo mikroskop) dhe bisedojne per kete se qfare kishte pare me leqe ma te madhe;
- vezhgone bimet dhe shtazet ne ventet ku ato kultivohen, ndryshone kushtet dhe parashehe pasojat;
- kerkone informacione per gjalleresa te gjalla ne medie te ndryshme (libra me fotografi, libra, filma e tjera);
- vezhgone kafeshet e vogla te ndryshme dhe ata i krahasone me prinedrit dhe mese veti;
- grumbullone materiale, materia dhe mjete dhe ato i krahasone dhe ato i ndane perpilone permbledhjet;
- vezhgone veten dhe krahasohet me moshataret dhe me shtaze;ž
- degjone tregime, prrala dhe shenime tjera te popujtive te ndryshme dhe kulturave per natyre;

- me arte prezentone bimet, kafeshet, shtazet dhe voglushat e tyre dhe emitone zerat e tyre, levizjete;
- vezhgone bebet, voglushat e kafsheve, fotografite, filmat e tjera, per bebet, voglushat e kafsheve, zhviullimi dhe lindja e femis dhe kafsheve dhe bashkpunone lidhure me fillimin e krijimeve te tyre, zhvillimit, lindjese dhe kujdesin;
- kujdeset per trupin e vete;
- kure bene aktivitete studion trupin e vete dhe funksionimin e ti (per shembulle kure ai ushqehet studion, si i ndihmojne syte, hunda, kembet dhe duarte i ndihmojne, se te gjane dhe te sjelle ushqimin ne goje);
- perjetone shqisat e veqanta (per shembulle degjone, nuhate, percaktone se nga fryne era) dhe e njehe ne funksionin e tere trupit (per shembulle shqisat e njoftojne para rrezikut, muskujte i ndihmojne, se te largohet nga rreziku);
- vezhgone, degjone, tregone, emitone, se qfare bejne te tjeret;
- bashkpunone ne bisedime lidhure me ate se qfare dine apo mundet, si ka mesuare gjera te veqanta e tjera;
- vezhgone, pershkruane levizjet e ndryshme te njerezve, kafsheve, bimve, jeteve lidhure me ate se si ato levizin, shpejtesia e levizjese, fillimi dhe perfundimi i levizjese (kercene, luhatet ne luaqe, rrezohet nga karriga, notone, caktone fillimin dhe perfundimin e vrapimit, degjone muzioken e shpejte dhe te ngadalte e tjera);
- konstatone se qka e bene levizjen dhe qka ajo mbane (makines i nevojitet karboranti, automjetin e shtyne federi, njeriut i nevojitet ushqimi, mulliri i ujit livize me burimin e ujit e tjera);
- luane me magneta;
- vezhgone ndryshimet ne nje cikel te gjate kohore (vezhgimi i vetes, drurve, parkut, rritja e bimve, voglushave te kafsheve, femive);
- krahasone kohezgjatjen (se e cila zgjate gjate dhe e cila kalone shpejte, pritja e ditelindjese e tjera) dhe konstatone, paraqete renditjen e ngjarjeve (ne aktivitetet e perditeshme, rregullimi i fotografive te nje ngjarjes ne renditjen kohore, rindertimi i tregimit);
- luane me oret, njefe tipe te ndryshme te oreve (per shembulle oret e ujit dhe te reres) dhe e mate kohen e aktiviteteve te shkurta (per shembulle se mbrenda sa kohes i lidhe kepucet) vezhgone qiellin, paraqitjet ne qiell (diellin, hanen, yjezit, ylberin) pershkruane dhe bashkpunonje ne bisedime, kerkone informacione per burime te ndryshme;
- bashkpunone ne kompletimin dhe rindertimin e ambientit (per shembulle paisja „shtepia e vajzave„ shotorra), rregullone lodrat, kurde e gruzbulluare, fletave e tjera;
- luane me konstrukcione te lodrave te cilat i (bashkone dhe qperbene);

- modelone prej drurit, plastelinit, baltes, bene modele te ndryshme me leter, e tjera;
- njefe materiale te ndryshme dhe ato i krahasone mes veti (per shembulle lekure, druri, guri, hekuri, plastika);
- zbulone, se si ndryshohen materialet dhe permbajtja e tyre (per shembulle buka);
- dallone origjinen e materialeve te ndryshme apo mjeteve, siq eshte pallto, lekura, druri, guri, hekuri, plastika, buka e tjerat;
- luane me elastiken, dredhe telin e tjera, dhe konstatone karakteristikat (elastitetin, plastiken, fortesin e tjera);
- luane me mjete teknike (per shembulle zilja, telefoni);
- perdore materiale te ndryshme dhe vegla;
- luane me ujin ne menyra te ndryshme (shiu, puset, bora, akulli, kneta, liqej, moqale e tjera) dhe ate e krahasone;
- mate sasite me njisi jo standarde (gotat, luge e tjera), krahasone volumnin e eneve (ne cilen ene ka ma shume lengje);
- derdhe dhe perzine lengje te ndryshme, pergadite pije (per shembulle shurup dhe uje);
- perzine lengjet (ujin dhe ngjyrat, shurup e frutashe me uje, uji dhe vaji);
- prodhone mulli dhe anija dhe luane me burimet e ujit, trine, pompa e tjera;
- vezhgone dhe diskutone er kohen, ndjeke dhe e regjistrone kohen ne periudha ma te shkurta (lidhe shiun me rete, shiun me sjelljen e kafsheve, vezhgone derdhjen e ujit neper qynga dhe korita, ku behen puset, qka punojme);
- luane me reren, bene gjurma, figura dhe kanale, kullone, site, perdore ente dhe lodrat per me lujte me te, bene forma me reren dhe uje;
- luane me ajr, perdore trandafila, aeroplan, fara te ndryshme, kulsheder letre, ballon, balona shkume, dhe konstatone karakteristikat e tyre, te cilat mundesojne livizjen ne (neper) ajre;
- bene prova per krijimin dhe udhtimin e zerit me dridhje, rrahje e tjera, nepermjete materiave te ndryshme (pershembulle druri, hekuri, uji, plastika), prodhone vegla te thjeshta per muzike;
- luane me paraqitjet e drites, caktone burimet e drites, vezhgone zgjerimin e drites dhe reflektimin e saje (per shemulle luane me pasqyre, me drite baterije, hijen), vezhgone ylberin, njollat e vajit, mjetet e ngjyrosura me ngjyre te tejdukeshme;
- bashkpunone ne grumbullimin e mbeturinave te veqanta apo tek perdorja pe perserishme (perdorja e embalazhit) apo riparimit (prodhimi i letres)-reciklim-dhe bashkpunone ne diskutime lidhure me grumbullimin e mbeturinave per rrethin dhe per shendetin.

4.5.5 Roli i te rriturve

Femit e vegjel kopjojne sjelljete e edukatorve, prindve apo te rriturve tjer krahas natyres apo humumtimeve. Kure te rriturit hulumtojne, bejne pytje, desherojni qe te dine diqka te re, me femit ndajne ndjenjat e veta, pergjigjen ne disponimin e tyre dhe me kete bejne kalimin edhe ne femi. Tek aktivitetet natyrore femiu mesone strategjine e mendimit dhe zbulimeve, edukatoret apo ndimsat femis i mundesojne mjafte shanse dhe kohe, se me provat e vete te dine karakteristikat e natyres me te gjithq shqisat. Femiu i ofrojne mundesi dhe nxitje se te pyte per ate, qe shehe, dhe mesone te kerkone pergjigjen ashtu, se te vezhgone, hulumtone, bene eksperimente, pershkrune, shpjegone. Aktivitetet e femis i pershkrujne dhe me kete ate e konfirmojne, Femiu i mundesojne se si mas pari vezhgone sipa interesit te ti. Pastaj ate e nxitin dhe eperkrahin ashtu se te behen situatat, ne te cilat mundet ai vete te gjene dhe te zgjedhe problemin.

Rrespektojne menyren e mendimit te ti dhe metodave te punes dhe ate e trajnojne se eksperiencat ti pershkrune. Konstatimet e femis nuke i vleresojne si te rregullta apo gabushme. „ Gabushme„ konstatimet munde te jene pike nisje per organizimin e eksperiencave te reja te cilat mundesojne nje kuptime te plote. Shmangen pamjeve dogmatike, se njofesite ne natyre vazhdimishte ndryshohen dhe plotesohen. Ne librat e biblioteks dhe ne kendin e kopshtit ofrojne femiut paisje per pune te pamvarur. Materiale te ndryshme natyrore jane ketu gjithnje ne dispozicion se te nxitin gjithnje interesin e femiut, per tema natyrore dhe ashtu e shfrytezojne motivimin e ti per mesim. Ku ka mundesi femiu te njefe natyren drejte persdrejte ne periudha te ndryshme te dites dhe koshteve atmosferike. Lete shfrytezojne ngjarjet e veqanta: ylberi, rete, hanen ne qiell, krmilli ne fushen e lojes, ramja e gjetheve ne vjeshte e tjera.

Femit i mundesojne se nga natyra te bjene gjallesa te gjalla dhe mjete, per te cilat kujdeset dhe ati i rikthene ne natyre. Ne kandin e hulumtimeve apo ne policen e dritares i mundesojne se vazhdimishte te kujdeset per shtaze dhe bime. Me autoritetin e vete femiun e mesojne ne nje sjellje te sigurt dhe rrespektuse me gjallesa te gjalla-ne menyre te sigurte per te dhe per gjallesat e gjalla!

Femiun e nxitin, se karakteristikat e mjeteve dhe gjallesave ti pershkrune. Maspari pershkrune mjetet, te cilet kane karakteristikat qarte te dukeshme dhe pastaj kalojne ne pershkrimin e mjeteve nga natyra, gurve, fletave, frutave e tjera. Vemendjen e femis e drejtojne ne materia dhe mjete te veqanta ne rrethe dhe ne kafshe dhe bimet me pamje karakteristike per nje rrethe (peshku ne uje, flutra ne ajr, ckr raja ne toke).

Veçanrishte ne periudhen tjetër femiun e nxitin se materiet, mjetet dhe gjallesat i krahasojne, ti rregullojne dhe ti renditen sipas karakteristikave dhe te bejne zbulimet e ngjajeshme mes bimëve, kafshëve dhe rrethite. Tek rregullimi, renditja dhe tek krahasimet nxitin femiun se te perdore kriteriet e veta dhe zgjedhjet i komentone. Femise i ndihmojne qe te bene ndarjet e botes reale dhe asaj imagjinare.

Femiun e mesojne, qe me eksperimente te konstatone karakteristikat e mjeteve, gjallesave dhe materive, dhe ate e nxitin, se kure vezhgone te perdore te gjitha shqisjet e mundeshme.. Kure bene hulumtimet e levizjes ja perqendrojne femise menden siq eshte e nevojeshme qe levizjen diqka e bene dhe ne rastin e derdhjes dhe mbushjes te enve e drejtojne vemendjen se materialet formene e vete e pershtatin enes dhe e nxane volumnin. Kure formohet materia vemendja drejtohet ne karakteristikat e mjetit i cili atehere ndryshohet. Me konstrukcione te ndryshme bejne te diture pjeset e nderitmit dhe bejne te diture ku eshte dallimi mes nje pjese dhe tersise. Kure derdhen femiuz njefe karakteristikat e lengjeve. Kure pergadite pijet caktojne udhezime te leta dhe matja e masave me njesi jostandarde. Kure behet tharja femijete zbulojne, se ne mjete, te cilat deshirojmi ti thajmi ka uje. Kure bejmi prova me aijre femiun mundohem qe te kuptone se ajri eshte ku do edhe ne pjese ma te vogla ma. Me proven lidhure me zerin vemendja drejtohet aty se si zeri krijohet dhe si zgjerohet. Aktivitetet me drite behen ne burime te ndryshme te drites. Shofin dhe bejne dallimet e hijes ne vende ku ka ma pake apo ma shume hije (shkrirja e bores, gjallesa te ndryshme te qalla, si ndihemi ne hije, dielle, e tjera). Hulumtone si reflektohen drita. Per perzirjen e gjerave te ngjyrosura munde te perdorin dhe apo rer te ndryshim. Kure behen hulumtimet lidhure me nevojat e gjallesave te gjalla, vemendja drejtohet ne ofrimin e mundesive te ndryshme dhe zgjedhja e kafshes ndermjete ushqimeve te ndryshme, te vendite, lageshtise, ngrohjes e tjera, apo ne pamjen e bimve ne kushtet e ndryshme te ndriqimit, dheut te ndryshem, ujitja e tjera.

Aktivitetet, me te cilat femiu e njefe ambientin, kohen dhe levizjen lidhim me fushen e aktiviteti me matematik. Femis ja mundesojne nje situatë ne te cilen e pershkrone ambientin ne pikepamje te ndryshme. Ndjenjat e ambientit i zhvillone edhe gjate levizjeve te veta. Femis ja mundesojne, se ta rregullone kendin e vete dhe se ate ta rregullone sipas deshires te ti. Nuke eshte e domosdoshme se nje vende i tille i rregullime te ka funksionin e vertete, pore paisja ne te ka nje lidhje te logjikeshme. Lete i pershkrone paisjete, pozicionin dhe perdorjene tyre. Femiun njefe se ndjenjat per kohe jane relative. Edukatorët apo ndihmeset drejtojne bisedimet per aktivite te ndryshme te cilat ju duken femive te monotone apo te kendeshme

(pritja dhe loja). Vemendja drejtohet ne renditjen kohor te ngjarjeve. Per rregullimin e renditjes te ngjarjeve perdoren fotografite, stripet apo tregimet e prrallave ne nje renditje te gabushme te kohes e te tjera. Perdorin terminologjin dje, para kesaj, pastaj dhe ngjajeshme.

Me aktivitetet natyrore femiu njikosishte njefe edhe vete veten, trupin e vete dhe aftesit e veta. Vemendjen e femis e drejtojne ne dallimet mes njerezve dhe e mesojne ne kuptimin e ketyne dallimeve. Gjate aktiviteteteve e mesojne per nje vemendje te madhe per shendetin e vete dhe sigurine lidhure me lendimet. Kure perdore shqisat e shijes theksohen qe te mose konsumohen gjera helmuse. Eksperienca per glallesa shume te vogla apo te padukeshme lidhen me paramendimin e shendetit dhe higjienes e durvedhe dhembeve dhe njikosishte kujdesen se te mose zhvillohet nje frige terep e madhe para ketyne gjallesave.

4.6 Matematika

Femiu ne jeten e perditeshme shume heret takohet me matematike, se ka si shembulle mbikqyrje mbi lojrat e veta, veshe mbathjese, mjeteve te perditeshme te cilat i numrone, mate, krahasone, palone, dallone, i shprehe me simble dhe ato i emeron,, dhe i njehe,, i pershkrune, dhe per to diskutone.

Nje fushe e tille e theksuare perfshine aktivitete ma te ndryshme ne kopshte, te cilat femiu e nxitin, se ne loje apo ne detyrat e perditeshme te fitone eksperience, aftesi dhe dituri lidhure me ket se qka eshte e madhe, e vogel, qka ka ma shume dhe qka ka ma pake, ku mjetet dallohen dhe ku ato jane te ngjajeshme, qka eshte tersija dhe qka eshte pjesa, qfare forme jane, qka ka mbrenda dhe qka ka jashte, qka eshte tani, para dhe pasta, qka jane simbolet e tjera.

Femiu pas fitimeve te ketyne eksperiencave dhe detyrive shfe se problemet e perditeshme munde te zgjedhen me nje efiasitet ma te madhe, nese perdoren,, strategjite matematike te mendimit. Eshte i gezushem kure ai e gjene zgjedhjen dhe si rregulleai kerkone situata te reja dhe te ndryshme te cilat jane qdo here nje prove e re per mundesit e zgjedhjeve te problemit nga ana e ti dhe konfirmimi ipozitiv i mendimiot te ti dhe menyra se si aj bene zgjedhjetee ketyne.

4.6.1 Qellimet globale

- Njohja e matematikes ne jeten e perditeshme,
- zhvillimi i shprehjeve ne menyre matematikore,

- zhvillimi i mendimit matemaik,
- zhvillimi i aftesive matematikore,
- perjetimi i matematikes si nje eksperienc e mire.

4.6.2 Qellimet

- Femiut i nevojiten emerat per numra.
- Femiu kere bene emerimin e mjeteve te veqanta gradualishte kalonene numerrimin dhe dallimin ndermjete numerit dhe numrimit.
- Femiu njefe pershtatjet 1-1 dhe pershtate 1-1.
- Femiu zhvillone operacionet psiqike te cilat jane baze per shumezim dhe zbritje.
-
-
-
- Femiu simbilet i nevoiten, me simbole shkruan ngjarjete dhe pershkrune gjendjete.
- Femiu njeh situatat grafike, ato i formone dhe i lexone.
- Femiu njeh maredhenjen ndermjete shkakat dhe pasojes.
- Femiu njoftohet me mundesit e ngjarjese dhe prandaj i nevojiten shprehjete per pershkrimin e gjendjese.
- Femiu kerkone, dhe perdore mundesi te ndryshme lidhure me zgjithjen e problemit.
- Femiu verifikone arsyetimin e rezultatit te bere.
- Femiu njeh simetrin, trupin e geometris dhe figurat.
- Femiu njeh ambientin, kufit e ti, per jashte dhe per mbrenda.
- Femiu i nevojitet shprehjete per pershkrimin e pozicioneve te mjeteve (ne, mbi, para, ner, pas, perpara, mbapa, siper, perfundi, poshte, majtas, dhjathtas) dhe mesone per orientimin ne ambient.
- Femiu bene renditjen dhe klasifikimin.
- Femiu njeh dallimet ndermjete matjese dhe numrimit dhe karakteristikave te njejta apo te ndryshme te materiave apo objekteve, te cilat i matem dhe objekteve te veqanta te cilet i numerojmi.
- Femiu njohet me strategjite e matjese te gjatesise, siperfaqjese dhe vullomnit me njesi dhe vegla per matje.

4.6.3 Shembujte e aktiviteteteve prej 1. deri 3. vjete

Femi

- numron kot e kot, nga gezimi, kure shqipeton, njedytrekater.... apo njetreshtat sinje bisede numrone, kure kercene, kure kendone kenge;
- luane dhe marone instrumente ritmike, luane loja, ne te cilat e njehe ritmin dhe ate e perserite;
- vezhgone, ku paraqiten numrat (ne lodra, numerat e shteive e tjera), luane me telefonin;
- emerone mjetet ne grupe te pa rregullta sipas deshires te ti, pore me emera te ndryshme me ndihmen e te rriturit tregone mjetet ne grupe dhe veq ato i emerone (brekocja, peshku, kuadri, edhe nje kocke tjeter e te tjera);
- emeron dhe ja u ndrone vendin mjeteve nje nga nje;
- numerone objektet e ngjajeshme kure dele me shetit (lista, ulset ne parke, fletet ne lule); numeron mjetet, te cilat nuke jane shume, dhe mjetet, te cilat ka shume;
- numerone gjerat e rregullume (hapat, drrasat ne gardh, shkallet kure hece neper to) dhe objektet e parregullume (rete, pikat e ujit, lulat ne livadhe, mjetet dhe personat ne fotografite e ertit), me ndihmesen e te rriturit tregonedhe numerone mjetet te cilat nuke munde ti kape (ne piktore, ne vende te paprekeshme, ne shtepia, ne njerez);
- kopjone numerimin me gishta si te rriturit dhe femit tjere dhe luane me hijet e gishtrave;
- ndane grupet e objekteve ne dy apo disa grupe te medhaja te njejta dhe vezhgone se sa jane bere ato grupe te medhaja dhe qka mbete;
- sa ma shume here bene renditjen dhe sipas rregullite nje me nje (ndarja e lojrave femive, pergaditja e tavolines per dreke);
- luane me te rriturit loja nje per mua nje per ty;
- i zgjedhe simbolet per veti dhe per mjetet e ti, simboli ne dollape, polica me loder personale per gjume);
- vezhgone perdorimin e simbolit dhe bashkpunone ne bisedelidhure me rendesin e simboleve (per shembulle shenjat e rruges, shenjat ne kopshte, ne veture, ne veshe mbathje, ne embalazh);
- vezhgone dhe provone renditjen e ngjarjeve, bisedone per lidhjen e tyre mes veti dhe njehe shprehjet per gjera ne vazhdim, pastaj, perpara, ma para., mbas, ma pastaj, heren e fundite ;
- bisedone dhe skjarone, se qka ka ndodhe se pari si shkak dhe qka eshte bere si pasoje;
- me te rriturit luane loja ku pergjigjet ne pytjet e te rriturit, te cilat fillojne me Pse;

- ka shanse qe ne biseden e te rriturit te degjone perdorimin e bisedave asnje here, gati, ndashta , ka mundesi e tjera;
- parashikone rezultatit (a kemi me pa gjate shtitjes naj puse, a ka me kane uji ne moqale e ftofet apo jo, pergjigjet ne pytje dhe parashikone se qfare ndodhe pastaj);
- fitone eksperiencia se qka eshte ne rrethanat konkrete e vertet dhe qka jo , dhe qka eshte gjithmone e vertet (Uji eshte i laget. Ti e ke mire.), tentone te mohone konfirmimet
- parashikone perfundimet e prralave, e ngjarjese qe e vezhgone (per shembulle shiqimi i puneve te ndertimit ne rruge);
- eshte i nxituse se ai vete te gjene nje paisje te pershtateshme, se te bene ate qe desherone (per shembulle nje mjete mjaft e gjate, se mjetet ti nxjerre perfundi ormanit);
- fitone eksperienc per renditjen e detyrave te vogla, per te mujte te bene ter detyren (per shemulle : renditja e veshjet te rrobale kure dele me shetit-triko, pardesy; qarapat, kepuget; te lype te gjitha pjeset e mjetit qe perpilone dhe ato i kthene ne anen e duhur para se fillone te kompletone piktura);
- vezhgone modelin ne rroba, lodren,ne mjetet e perditeshme , piktura, fotografi (zbukurimet e murit, mozaiku, labirinti, modelet greke, rrethoja e kales), biseda, muzikes, levizjeve, tek shtazat, bimve dhe natares te vdehure i formone dhe i perserite;
- nga pjeset e ndryshme e bene teresin, luane me loza, te cilat kerkojne qe te futen mjetet ne hapsire, dhe me perpilime (puzzles), te pershtateshme sipas zhvillimit te ti;
- i nevojiten biseda per pershkrimin e karakteristikave fizike dhe gjeometrike dhe pozicioni (ngjyrat, format (per shemulle e rumbullaket, e drejte, me maje), siperfaqja (per shembulle: bute, laget) madhesi (per shembulle: e madhe, e vogel), poshte, siper, majtas , djathtas);
- luane shume me materiale si per shemulle rera, uji, balta, bora, derdhe ujin dhe reren ne ene te ndryshme te medhaja, e formone balten, mushe modelet, kanta;
- bene verifikimin e karaktiristikave geometrike te mjeteve me shqisa te ndryshme edhe ne kundershimin e tyre;

- luane me trupa dhe figura geometrike (kuadri, rumbullaku, piramida, trekenedshi, kocka, rethi, viza, pika e tjera),kerkone forma ne natyre, ato i emerone, prodhone, vizatone;
- luane me (plaka) dydimensionale dhe tridimensional mjete me ngjyra te ndryshme, forma gjeometrike, me mjete te zbraza dhe te mbushura;
- vezhgone simetrine e mjeteve ne natyre, prodhone piktura simeotrike, me thyrjen e fotografise akoma te loagt e shtype pikturen siometrike ne pjesen ztjeter te letres, vezhgone, qka ndodhe me mjete kure ato i levizim, sjellim, nese ato i shofim ne pasqyre;
- hulumtone fushen e lojes dhe te gjitha ambientet i kopshtit, kopshtin e kopshtit dhe rrethojen, kutit, ne te cilat munde te futet, nenkalesat, tunelet, vrimat dhe fole per te se ku ka vrejte na gje;
- bene pozicionime te ndryshme dhe vezhgone rrethine e mjeteve te larta, nga bregu, suke, karme, kure eshte i shtrite ner kravat apo ormane, ka ne dispziicion nje pashqyre te madhe, ku duket tersishte, kercene ne kuti dhe ne ambientin e hapure, hece neper rrugen e caktuae, neper labirinte ne bore;
- vezhgone, qka eshte brenda dhe qkaeshte jashte, fute gjerat mbrenda dhe jashte nga kutijat me kapake, meshefe mjetet dhe ato i lype, krahasone gjerat ne baze te dukjese te jshtem dhe sipas permbajtjese, ente e njejta me permbajtje te ndryshme (ngjyra te ndryshme ne te njejtat ene, bombone te ndryshme ne qese te njejta) dhe dukja e ndryshme nga jashte me permbajtje te njejte (shume forma te kutivg te njejtit qumeshte);
- ne levizjen e perdieshme ne kopshte mesone kuptimin e bisedes te majten apo te djathten dhe orientacionet e thjeshta brenda ne ambient;
- ne trupin e vete msone domethanjat majtas dhe djathte, siper, perfuni, mbrapa, perpara;
- ruane lodrat ne fuqi, kutija, qese, shporta e tjera (fuqia per lego kocka, kutija per kocka te drurit, shporta per kukulla, vitrina per automobila);
- bene renditjen e mjeteve ne grupe te vogla apo te mdhaja ne baze te specifikave te tyre (per shembulle sipas ngjyres, meteries, prej qkafit jane mjetet e prodhume, sipas formes te gjetheve te bimve);
- formon grupe dhe mjetet i bashkone sipas karakteristikave; vezhgone grupet e mjeteve dhe atehere shefe, se do grupe jane te ndryshme „te medhaja,, apo te njejta;
- mjetet (per shembulle luget, gjetonat, topat,pullat,) i palone sipas mostrave, sipas madhesis nga e vogla apo ne te kunderten;
- Perdore shprehite per krahasimin e objekteve sipas karakteristikave gjeometrike (e madhe, e vogel, ma shume, ma pake, e njejte, ma e madhe, ma e vogel, ma i rende e tjera);

* luane me peshore, menzura, litare, ka ne dispozicion vegla te ndryshme per matjen

(lopata, luge, metrat e rrobaqepesve, peshore te ndryshme, ende te ndryshme te medhaja e tjera);

- mbushe ente dhe me ndihem numerone, sa lopata futen ne nje ene, krahasone, sa uje ka ne gote, ne krahasim me goten e femise tjetere e tjera;

4.6.4 Shembujte e aktiviteteve prej 3. deri 6. vjete

Femiu

- luane dhe prodhore instrumente ritmike; luane loja, nete cilat njehe ritmet dhe ate e perserite me te njejtin numer te trokitjeve ne tupan apo me te njejtin numer te naj aktiviteti tjetere (levizje, kercim), siq troket udheheqesi i lojes;
- emeron mjetet ne grupin e parregullume, me eera sipas ti pore me emera te ndryshem, tregone mjete te veqanta dhe ato i emeron (brekocja, peshku, kocka, edhe nje kocke e tjera);
- emerone dhe ndare nje mjete prej tjetrit ne grupe; numeron objektet e ngajeshme kure dele me shetite (drut, uleset ne parke, gjethet e e lules); numeron gjerat te cilat jane pake dhe gjerat te cilat ka shume;
- numeron mbrapa, numeron perpara ka dy, tre numera shume me ze, dy, tri shume te vogel, mesone llogaritjet;
- luane me makinen llogaritse dhe me objekte tjera, te cilat tregojne numerat (telefoni, peshoret digjitale, termometri digjital, kasat per loje, „shitorja,,), zbulone numerat ne displej, ato i emeron; fitone eksperienc me domethanje dhe me shenimin e numerit xerro;
- zgjedhe diqka, (per shembulle i treti, i pesti) mjet apo diqka (per shembulle tre, pese), mjetet dhe i krahasone rezultatet e ketyne dy aktiviteteve;
- vezhgone daten dhe ditin ne kalendare, luane me kalendare;
- numeron mjetet ne grupe, pastaj kure nje grupe te madhe e ka ndare, veq numerone grupet e vogla ne grupin e madhe (tri pisha mes 9 lisave, trandafilat ne buqetin e luleve);
- numeron disa mjete apo gjera, te cilat nuke munde ti kape, dhe perdore edhe mjete tjera (per shembulle kure numerone dritaret ne shpin e fqise, kurepalone ne grupe kocka te vogla, gure);
- numerone (per shembulle hapat, drrasat ne gardhishte, shkallet, kur hece neper to) dhe objektet e parregullta (rete, pikat e ujit, lulat ne livadh, mjetet dhe personat ne piktura), me ndihmen e te rriturit tregone dhe numeron mjetet, te cilat nuke munde ti kape (ne fotografi, ne vendet ku nuke munde te ofrohet, ne shtepi, ne njerez);

- kopjone dhe numeron me gishta me te rriturit apo me femit tjere, luane me hijen e gishtrave, numeron me gishta ne menyre te vete, shtone dhe hjeke ne rezultatin e matematikes (caktone nje gishte si numerin fillestare dhe me tregimin gradualishte te gishtrinjeve tjere vazhdone numerin tjetet);
- dallone grupin e objekteve ne dy apo ma shume grupe te njejta, ketu shefe se sa jane keto grupe te medhaja dhe qka ka mbetur;
- sa ma shume here i ndane sipas nje rregullore nje me nje, zbulone, se rregullimi nje me nje eshte i nevojeshem (ndarja e lodrave femive, pergaditja e tavolines per sile, ngjitja e simboleve ne varreset e secilit femi);
- shperndane mjetet ne rradhe nje pas tjetres, ne qifte, ne tresh e tjera, nga nje radhe e qate te mjeteve bene disa rradhe me qifte te njejta;
- vet e bene ndarjen e grupit dhe te mjeteve, (edhe te ujit, baltes, reres) dhe bashkone mjetet dhe materiat se bashku (brumin per biskota) dhe luane me lodra, te cilat mundesojne qperberjen dhe montimin e ri;
- numeron mjetet dhe njerezet ashtu qe shtone dhe hjeke. Ka shanse , se te mbane mende numerin e objekteve ne nje grupe dhe vazhdone numerimin ne grupin tjetet (ne kutin e pare tri kocka, femiu i mbane ne mende tri dhe numeron ne kutin tjetet perpara, kater, pese), ketu ka ndihmese gishtat;
- luane loja shoqeruse, te cilat permbajne numerime (njeriu mose u hidhro, domina, gjarperi dhe shkallet, loja, ku nje heshe kocken dhe levize perpara dhe mbrapa, lidhure me udhezimet);
- bledhja dhe zbritja, kure pergjigjete ne pytje te thjeshta ne punet e perditeshme. Femiu bisedone me te rriturin per kete, sa mjete ende mungojne (per shembulle kater piata ne tavoline, edhe sa mungojne qe te munde ngenim te gjithe);
- bisedon me moshatare per zgjedhjet e veta per ate , se sa mjete ata i kane, sa ma shume apo ma pake i ka moshatari ;
- e zgjedhin simbolin per veti dhe per mjetet e veta (simboli ne ormane, policen ku e ka lodren personale per gjume);
- vezhgone perdorimin e simboleve dhe bashkpunone ne bisedime lidhure me rendesin e simboleve (per shembulle shenjat e trafikut, signalet ne kopshte, ne veture, ne tesha, ne embalazhe);
- me simbole bene shenimin e rendtjes e femive per lojen me lodra shume te dashure;
- me simbole kure dele me shetit bene shenjat se sa makina dhe sa biqikleta ka takuare, te cilet shoket e ti jane ate dite ne kopshte, sa prej tyre i kane pantollet e gjate dhe sa te shkurte;
- bashkpunone ne formimin e gjerave siq eshte (per shembulle ashtu, se vete e ngjete simbolin ne vendin e duhure);

- vezhdone ngajrjen me simbole ate e ceke dhe me nje tabele te perpunume apo ne menyre tjetere rezultatat e shenuar ja u prezentone tjerve (per shembulle koha, fitore ne loja shoqeruse);
- bisedone dhe skjarone se qka ka ndose se pari si arsyje dhe qka ka ndodhe si pasoje;
- me te rriturit luane loja pergjigjet ne pytjet e te rriturve, te cilat fillohen me Pse;
- ne situatat e perditeshme fitone eksperiencia per perdorimin e fjalve as nje ere, gati, ndoshta, e tjera;
- parashikone rezultatit (a ka mjaft luge ne tavoline per te gjithë, a kemi me vrejte ne shetitje ndonje pus, se naten ka ra shi, a ka me kane uji ne pus i ftohet apo jo);
- fitone eksperiencia per kete, se qka eshte ne rastin konkrete e vertet dhe qka jo dhe qka eshte gjithnje e vertet (uji eshte i laget. Ti e ke drejte.); tentone te mohone konfirmimet;
- bisedone per kete, se qka ka ndodhe disa here, qka eshte e mundeshme, se ka me ndodh ditën e aredheshme ne baze te vezhgimeve, femiu paraqete perfundimet e prrallave, ngjarjese qe e shehe (per shembulle shiqimi i punve te ndertimit ne rrue);
- nga pjeset e veqanta perbene tersine (perpisuset, puzzles);
- ka shanse te vezhgone se ka nji here ka disa mundesi per zgjedhje te njejt problem. Vrene, se ne shume menyra munde te vjene rrethe pengesave deri tek qellimi. Shefe se ne renditje te ndryshme me detyrimet e vogla e bene tere detyren (se pari e prene, pastaj e thene apo anasjelltas);
- planifikon aktivitetet te deshiruara (paramendone renditjen e ngjarjeve ate e realizone dhe mendone se qka ka bere;
- shpjegone tjerve planin e vete, renditjen e punes, rezultatit;
- shkruane zgjedhjet qe paraqiten ne mese realizimit te projektit per nevoja te veta. Kure per shembulle numrone makinat ai e bene shenje se sa ka te kuqe; mesohet se te parashikone rezultatit para se e llogarit qeshtjen, numron apo mate;
- menone per logjiken e rezultateve (ndjenja per madhesin dhe njesin) dhe mesohet te mendone ma para, se qfare rezultati ai prete;
- vezhgone mostrat ne veshe mbathje, lojrat, ne mjetet e perditeshme, piktore, fotografit e arhitektures (zburimet Arabe, gotika e ndertimeve, mozaiki, labirinet, zburimet Greke, rrethojet ne kala), ne biseda, muzike, levizjet, tek kafeshet, bimve dhe natyres jo te gjalle, ato i kopjone, formone dhe perserite.
- perdore shprehi per karakteristika fizikale dhe karakteristike dhe pozicionet e tyre (ngjyrat, forma (per shembulle e rrumullaket, e drejte, me maje), siperfaqja

(per shembulle e bute, e laget), madhesia (per shembulle e madhe, e vogel), perfundi, mbi, majtas, djathtas e tjera);

- shume lua me materia siq eshte rera, uji, balta, bora, derdhe ujin dhe reren ne ene te ndryshme, formon balten e tjera;
- bene proven e karakteristikave gjeometrike te mjeteve me shqisa te ndryshem edhe ne te kunderten etyre;
- luane me trupa gjeometrike dhe figura (kocka, rrumbullaku, piramida, trikanshi, kuadri, rrethi, vija, e tjera),
- kerkone format ne natyre, ato i emerone, prodhونه, vizatone me dore te lire dhe me paisje per vizatim;
- luane me (plaka) dydimensionale dhe tridimensional mjete me ngjyra te ndryshme, forma gjeometrike, me mjete te zbraza dhe te mbushura;
- vezhgone simetrine e mjeteve ne natyre, prodhونه piktura simeotrike, me thyrjen e fotografise akoma te loagt e shtype pikturen siometrike ne pjesen ztjeter te letres, vezhgone, qka ndodhe me mjete kure ato i levizim, sjellim, nese ato i shofim ne pasqyre;
- i nevojiten shprehite per te dhenat geometrike si eshte e shtrime, pjertas, mbi, e shtrembet, skaji, qoshi, emerat e trupave te cilet i perdorim ne bisedimet e perditeshme;
- hulumtone fushen e lojes dhe te gjitha ambientet i kopshtit, kopshtin e kopshtit dhe rrethojen, kutit, ne te cilat munde te futet, nenkalesat, tunelet, vrimat dhe fole per te se ku ka vrejte na gje;
- bene pozicionime te ndryshme dhe vezhgone rrethine e mjeteve te larta, nga bregu, suke, karme, kure eshte i shtrite ner kravat apo ormane, ka ne dispziicion nje pashqyre te madhe, ku duket tersishte, kercene ne kuti dhe ne ambientin e hapure, hece neper rrugen e caktuave, neper labirinte ne bore;
- vezhgone, qka eshte brenda dhe qkaeshte jashte, fute gjerat mbrenda dhe jashte nga kutijat me kapake, meshefe mjetet dhe ato i lype, krahasone gjerat ne baze te dukjese te jshtem dhe sipas permbajtjese, ente e njejta me permbajtje te ndryshme (ngjyra te ndryshme ne te njejtat ene, bombone te ndryshme ne qese te njejta) dhe dukja e ndryshme nga jashte me permbajtje te njejte (shume forma te kutive te njejtit qumeshte);
- mesone per kuptimin majtas dhe djathtas dhe orientime te thjeshta ne ambient;
- vezhgone se ku ane te pozicionume ndertesat tjera krahas kpshtit, vizatone planes sipas kujtimit dhe ideve te ti, prodhونه maketa te ndertesave dhe rrethite, luane me harta;
- luane lojat e udhezimeve ku duhet paraprakishte te mendone se ku ka me e que moshtarin (perpara, majtas, mbas ulses ne te djathten), se ka me ardhe ne qellimine e paramenduare; te bisedone per kriteriet e renditjese (sipas dukjese apo permbajtjese);

- ruane lodrat ne fuqi, kutija, qese, shporta e tjera (fuqia per lego kocka, kutija per kocka te drurit, shporta per kukulla, vitrina per automobila);
- bene renditjen e mjeteve ne grupe te vogla apo te mdhaja ne baze te specifikave te tyre (per shembulle sipas ngjyres, meteries, prej qkafit jane mjetet e prodhume, sipas formes te gjetheve te bimve);
- formon grupe dhe mjetet i bashkone sipas karakteristikave; vezhgone grupet e mjeteve dhe atehere shefe, se do grupe jane te ndryshme „te medhaja,, apo te njejta;
- mjetet (per shembulle luget, gjetonat, topat,pullat,) i palone sipas mostrave, sipas madhesis nga e vogla apo ne te kunderten;
- perdore shprehite per krahasimin e objekteve sipas karakteristikave gjeometrike (e madhe, e vogel, ma shume, ma pake, e njejte, ma e madhe, ma e vogel, ma i rende e tjera);
- mate me paisje te pershateshme (hapa, shplake, me shtaga, gota, luge) dhe luane me masa (prej peshores, termometrit deri tek vizoret);
- zgjedhe njisite dhe mate me te me ndihmesen e peshoreve te ndryshme, ende te ndryshme sipas madhesis, ene te tejdukeshme, vizore, metra te rrobaqepsve e tjera;
- luane shitore, tregun, zien sipas recepteve, luane token me e vjedhe, luane me para;
- mate sa ma shume objekte te ndryshme te medhaje me ate qe ka afer (me hapa, palica, kercime, gishtri, e tjera) dhe krahasone masat e fituara me matjer e moshatarve. Regjistron matjet ne menyre grafike (per shembulle numerone se sa pllaka dysHEMEJE munde ti kercene dhe per secilin femi rezultatin e vizatone ne plakat).

4.6.5. Roli i te rriturve

Edukatori ndihmesi dhe te rriturit tjere ane tek aktivitetet e maematikese rrole shume te rendesishme. Duhet te kerkojne lidhjen ndermjete matematikes dhe jetes te perditeshme te femis ne kopshte dhe ne shtepi. Duhet te percjellin zhvillimin e femis dhe duhet te vendosin per qfare aktivitete eshte i afte lidhure me ato qe ju ofrojne femive. Duhet te vezhgojne femin zgjate lojes se te mundin ne momentin ma te pershtateshem (duke pasure parasyshe zhvillimin dhe interesin e femis) ndihmojne te zgjerojne diturin e matematikes. Me femin duuhet shume te folin. Ne bashkebisede munden te perdorin terminologjin e matematikes dhe te pershkruajne zgjedhjen e mundeshme te problemit, numrojne e tjera. Edhe ne lidhje me aktiviteet ne fushat tjera eshte e mundeshme te zhvillohen aftesit e femis, ndermjete tyre perdorimin e paisjeve „ matematike „ standarde apo jo standarde, metodave dhe proqedurave. Te gjitha aktivitetet te

cilat paraqiten si shembuj janë vetëm ide për punë, duhet të jenë të ofrueshme në mënyrën e zgjedhjes për feminj dhe në mënyrë të aktivitetit, të cilat mundësojnë një përshkrim dinamik të detyrës sipas kërkesës të saj.

Në aktivitetet matematike femiu uhet të një vetëm mirë, ai duhet të ndihet kënaqës, duhet të përjeton suksesin kur bëjë zgjedhjet e veta dhe prandaj është i rëndësishëm, se të rriturit të pranojnë gabimet e femiu si një shans për të përmirësuar të femij. Femij i mundësojnë se vetë të njohin se është zgjedhja apo mendimi i gabueshëm dhe që të krijojnë një situatë ku femija e gjene zgjedhjet e sakta (për shembulle kur bëjnë përsëritjen e provës, me vëzhgim, ku është bërë përfundimi i gabueshëm). Femiu e njohin edhe me procedurën e verifikimeve dhe krijojë të zgjedhjet të cilat vendosin për kuptimin e tyre.

Femij i nxitin lidhure me kryerjen e detyrave të cilat duhet të ndahen mes veti. Në mënyrë të ndryshme ndihmojnë të përshkruajnë ndarjen e detyrës në pjesë të veçanta. Femij ju ndihmojnë se kur bëjnë ndarjen në pjesë nuk e hupin për sy qellimin përfundimtar dhe se të jenë të vërditshëm sa është e rëndësishme procedura e fundit kjo është formimi i zgjedhjet të pjesëshme në një tërësi.

Femiu e nxitin dhe i ofrojnë aktivitetet, të cilat kërkojnë nga ai përsëritjen e provës, për shembulle leshimi i kockave të ndryshme shpëtim të pas të kurse në anën tjetër edhe vetë përsëritin përsëritjen e hapës të veçanta të lojës, bisedimin e përsëritin atë kohë deri sa ka femiu për të interes. Po ashtu është e rëndësishme se femiu të nxitin, që të kryejnë detyrën e fillimit dhe kështu të përjetojnë suksesin e vetë.

Femiu nuk e ka mesojnë emrat e figurave, trupave, shprehjet për përshkrimin e pozicioneve dhe bisedave tjera nga fusha e matematikës si një aktivitet të pamvarë. Domethënjat i inkadrojnë sipas interesit dhe zhvillimit të femij. Shembujt i kërkojnë në natyrë dhe në bisedën e përditshme. Femiu ka mundësojnë, që mjetet të kapë dhe të njohë në lojë më para se atyre të cilat u caktojnë emrat. Ju mundësojnë që të luajnë i sigurtë me mjete dhe sa më pak vretje dhe kufizime.

Të numerimi të rriturit duhet të kemi parasysh, se femiu vetëm me numerimin nuk i kuptonë numerat. Edhe nëse femiu dinë të numerone shumë larteprej numerit 1, ndashta kur numerone ai nuk dinë të tregojnë mjetet të cilat i numeron. Nëse është recitimi i numerave/numërimeve të femiut më të vogël gjithnjë me gabime të njëjta, atë e pranojmë dhe në këtë periudhë nuk e përmirësojmë, por e epim më shumë shans, që të degjohen numerimin e sakta të tërës.

Te rriturit mas miri ndihmojne femiut per numerim nese edhe vete sa ma shume here numerojne gjera sa ma te ndryshme, perdorin numerat ne pyetje kure bejne femiut, shfrytezijne mundesit ne jeten e perditeshme ku eshte numerimi i nevojeshem (ne pergaditjen e tavolines, kure palohen lodrat, kure dilet ne shetitje)

ermendin sa ma shume here mostrat e numerimeve ne biseden e perditeshme me femit ma te vogel kure ata lujne (per shembulle pes gishta, dy kpuce, kater rrote), me te rriturit ne lojen e perditeshme rutin, shetitjese, levizjes, kenges. Duhet te shqiptohen te gjitha numerat, edhe nese ka ma shume dhe numerimi nuke eshte i parapame per femiun. Tek femit me moshe ma te reeshte mire se kure behet numerimi te perdoren gishtat, ashtu se femiu ato ti shehe dhe te perserite. Kure femiut nuke i mjaftojne gishtat, se ai numeron disa gjera, munde ti tregojmi disa menyra te veqanta, si munde ti ndihmone veti edhe me paisje ndihmese te tjera.

Duhet te vezhgjomi, se femiu ti numerone te gjitha objektetdhe se ato po i numerone vetem nje here, dhe duhet ti ndihmojmi se te vrene, se ka gabuare kure ai ka numerue, dhe qe te zbulone, ku (per shembulle me e bere shenje mjetin e numeruare). Te rriturit femis i ndihmojne te shprehe numerat te kombinuare, dhe nese shofin se ai ka knaqesi, dhe ata nxitin numerimin nepermjete lojes dhe si aktivitete, ku eshte i rendesishem rezultati. Kure numerohet eshte mire se ai i cili numeron, ne funde gjithmone tregone se sa mjete i ka numerue (nje , dy tre tri luge)dhe nxite femiun, se edhe vete te bene numerimin e rezultatit.

Me pozicionimin e femive 1 - 1 femiu ofrohet tek kuptimi i numerave. Te rriturit e nxitin feminse te palone se bashku ato mjete ashtu se njerit nga grupi nje e merree apo e shtone, vune perfundi e tjerapo nje mjete nga grupi tjetere. Se bashku me femin vezhgone, se ne funde nuke ka ma mjete te njerit apo te tjetrit grupe apo eshte numer i mjeteve ne te dy grupet i njejte. Kombinimi 1 - 1 munde te behet ne nivele te ndryshme dhe eshte po ashtu ne kontrolle edhe aftesia e punes praktike me dore.

Vezhgimi se kure femit joformale ne bisede perdorin shumezimin dhe zbritjen apo rezultatet e ketyne operacioneve dhe oferimi i ndihmes, nese kane deshire per kete, eshte po ashtu e rendesishme detyra. Sa ma shume here edukatoren dhe ndihmeset e edukatorve, dhe te rriturit perdorin shprehite pak, shume, ma shume se, ma pak se, shtese, me e marre, me i ndare, edhe ne lidhje me numerat (tri ma shume, dy ma pake), dhe te nxitin femiun per perdorimin e ketyne shprehjeve. Numerimi me gishta eshte nje kontribut i rendesishem tek zhvillimi parakushte per zbritje dhe shumezim. Shumezimi dhe pjestimi femit e perdorin kure ndahen

ne grupe, per pjestimn e mjeteve te grupeve, moshatarve, kure bejne grumbullimin e mjeteve (secili ka tri, i shtojne, kure i palojne se bashku)

Ne grup te rriturit kujdesen per kete se femit te kane shanse te vezhgojne dhe vete te formojne tabelat dhe tregusit grafik, te cilat jane ne lidhje me jeten e mjetet e perditeshme, vezhgimi i natyres dhe atehere me numra dhe numerime (qdo dite ata pershembulle te ngjesin ne tabele simbolin e kohes te asaje dite, simbolin e aktiviteteve aktuale, simbolin e kenges, pralles, shetitjese, kockave). Me femit bisedojne per shenja dhe ju mundesojne qe te kerkojne dhe ti lexojne informacionet nga tabela me grafike. Ne jeten e perditeshme ne fishen e simboleve aq ma shume lidhet edhe edukata e trafikut (shenat e komunikacionit).

Femiu me ndihmesen e eksperiencs njefe se egzistone arsyja dhe pasoja dhe si jane ato mes veti te lidhura. Te rriturit bisedojne me femit se qka ka ndodhe se pari, si arsyje dhe qka ka ndodhe si pasoje. Per fillimin jane te pershtateshme ngjarjet, te cilat ka qene femiu deshmitare apo ato kane ndodhe ne nje kalim te shkurte te kohes (femiu ka marre ne thue dhe eshte rrexue, ka lute per loder dhe ate e ka marre, e ka lype libren dhe e ka gjete fotografin e kalit).

Kopshti te jete nje rrethe te cilin femiu munde te zbulone. Femite te vizitojne ambiente te ndryshme ne kopshte dhe te kene shanse te kaoljne mjafte kohe aty, se te bejne hulumtimin e vendit, te prekine, te parakalojne. Te rriturit nese munden , te bejne fotografimin e detajve ne kopshte dhe kure shetitin ner kante te ndryshme dhe me femit diskutojne per fotografi. Veqanrishte tek femit e vogel eshte e nevojeshme qe te behet kujdesi per siguri pa kufizu deshirat e femis lidhure me hulumtimin e ambienteve.

Femit njoftohen edhe me tjeret objekte dhe arritjet po ashtu me zgjedhete ku kane lidhje me nderitimet (per shembulle urat, ashensoret, nen kalesat, ndertesat e larta).

Lete i shiqojne ndertesat ne vende, ne fotografi dhe ne maketa. Vemendja te qendrone ne lidhje me artin.

Te rriturin e nxitin femin se ne sa ma shume mjete dhe situata te shehe modelin qe perseritet dhe atehere bejne vezhgimin e femive, qe ata te njohin sa eshte i rendesishem grupimi, klasifikimi i femive vete nga veti dhe a ate e perdore kure lune dhe e pershtatin aktiviteteve te secilit femi veq. Kure behet caktimi i nje grupi te vogel te mjeteve ne nje grupe te madhe te rriturit jane te detyrushem te bejne ndarjen e niveleve, te cilat sipas kerkeses rrejedhojne si ma poshte:

mjetet me nje karakteristik te veqante (kockat e kuqe ndermjete te gjitha kockave),

mjetet me emer tjetër ndermjete mjeteve tjera me emerin e zgjedhure të përbashkët (mollat në mesin e frutave),
mjetet me emerin tjetër ndermjete mjeteve tjera (pisha në mesin e druve).
Me ndarjen e masipërme është e lidhur zhvillimi i femis afetesit e konkluzionit nga rastet e përgjetheshme në rastet konkrete.

Nukë është i rëndësishëm vetëm klasifikimi, porë edhe rezultati. Femiut të rriturit i tregojnë se është rezultati i rëndësishëm.

Të rriturit në kopshte i bëjnë të gjitha matjet të cilat ata duhen të bëjnë lidhure me detyrimet e veta ashtu, se femit ata të shohin dhe me ta të bashkëpunojnë. Femit i nxitin, se me vegla të përshtatshme të matin mjetet e përditëshme. Të rriturit e përdorin të njëjtin mjetë për lojë dhe të matjes dhe të numerimit (për shembullë karrikes ja matin lartësinë e ulësë, pastaj i numërojnë të gjitha karrikat në dhomë, numërojnë numërin e lopatave të rërës, të cilat fute në enë, pastaj atë e derdhin në grumbullë).

Gezmin e vetë në rastet e suksesshëmë kurë femiu e zgjedhë problemin të rriturit gjigjenjë të ja tregojnë edhe femiut. Në qdo përparim individuale femiun e lavdrojnë për suksese. Këtu ata duket të janë të vëmendëshëm, se të gjithë femit të janë afërsishtë njëjtë të lavdrumë, megjithëse nukë është e domosdoshëmë që të gjithë kanë suksese në të njëjten fushë. Për besimin e femis është i rëndësishëm edhe, se i rrituri të pretë suksesin e arriturë të femis dhe dienin e të të rrespektone në shansin tjetër.

Lidhja me prinderit dhe këmbimi i informacioneve për arritjet e femiut dhe për një gjykimë ma të letë për këtë se çka është i aftë femiu dhe për çka ai gëzohet, është shumë e rëndësishëmë për një atmosferë të mirë tek matematika.

5. Burimet

1. A review of services for Young Children in the European Union 1990-1995 (1996). European Commission Network on Childcare.
2. Arhard, D. (1993). Children, Rights and Childhood London, New York: Routledge.
3. Arnheim, R. (1982). Umetnost z vizuelno opažanje (arti me vezhgime vizuel) Beograd: Univerzitet umetnosti v Beogradu. (Univerzitet i asriti në Beograd).
4. Aubrey, Carol (1997). Mathematics Teaching in the Early Years: An Investigation of Teachers' Subject Knowledge. London: Falmer Press.
5. An Educational Program for Swedish Preschools-Summary Sicilalstyrelsen. The National Board of Health and Welfare.

6. Apple, Michael W. (1992). Šola, učitelj, oblast. Ljubljana. Znanstveno in publikično središče. (Shkolla, arsimtari, pushteti. Ljubljana. Qendra publistike e shkences).
7. Bahovec, Eva D. (1996). Raziskava ‘‘ Učene ženske’’. (Hulumtimet ‘‘femerat e arsimume’’). Delta, 1-2, faqe 23-37.
8. Bahovec Eva D., Zdenk Kodelja (1995). Ideology and Curriculum in Kindergartens: the Slovene Case. The School Field, 3-4, faqe 109-118.
9. Bahovec, Eva D., Zdenko Kodelja dhe bashkpuntoret. (1996). Vrtci za današnji čas (Kopstet per ditet e sodeshme) Ljubljana. Pedagoški inštitut in Društvo za kulturološke raziskave. (Instituti Pedagogjike dhe Shoqata per hulumtimet kulturologjike).
10. Ball, S. (1990). Foucault and Education. Disciplines and Knowledge. London, New York: Routledge.
11. Bastistič, M. (1990). Vpliv institucionalne predšolske vzgoje na socialno emocionalni razvoj otroka: otrokove razvojne potrebe in ravnanje vzgojiteljev. Magistrska naloga. (Ndikimi institucional ne edukaten parashkollore ne zhvillimin social emocional tek femiu: nevojat e zhvillimit te femis dhe sjellja e edukatorve. Detyre Magjistature).Univerza ne Ljubljana, Fakulteta Filozofike.
12. Bašič, Elly (1970). Zadaci i perspektive u istraživanju dječjeg stvaralaštva. (Detyrat dhe perspektivat ne hulumtimet lidhure me krejimin e femis. Rad XVII. Kongresi SUFJ, Porec 1970, Zagreb 1972, faqja 411-422.
13. Benchmarks for Science Literacy, Project 2061 (1993). American Association for Advancement of Science. New York, Oxford: Oxford University Press.
14. Borčič, Mirjana, Marica Nakrst (1984). Uresničevanje filmske vzgoje v osnovni šoli (Realizimi i edukates te filmit ne shkollen fillore) Ljubljana: DDU Univerzum.
15. Caldwell, B.M. (1989). Achiving rights for children. Childhood education, 66, faqe 4-7.
16. Collins, Claudette (1969) Praktikal Modern Educational Dance. MacDonald & Evans.
17. Cotič J. (1998) Normalno in patološko v teoriji vzgoje: od instutucionalizacije otroštva k nadzorovanju materinstva in medikalizacije vzgoje. Magistrska naloga. (Normale dhe patologjike ne teorin e edukates: prej intitucionalizimit te femerise deri tek mbikqarja e amesis dhe medikalizimi i edukates. Pune magjisteri. Ljubljana: Univerza ne Ljubljane , Fakulteta filozofike.
18. Cvetko, Igor (1990). O zvočni in glasbeni identiteti (tokrat malo drugače). Per identitetin e zerit dhe te muzikes (kete rradhe diqka ma ndryshi).Muzioloshki zbornik, XXVI, faqe 59-65.

19. Cvetko, Igor (1991). Otroška glasbila in zvočne igrače kot del glasbene (zvočne) tradicije otrok na Slovenskem. Med godci in glasbili na Slovenskem.
(Veglat e muzikes dhe lodrat me melodi si nje pjese e tradites te muzikes ne Slloveni. SEM dhe ISN ZRC SAZU, faqe 51-90.
20. Cvetko, Igor (1996). Slovenske otroške prstne igre. Lojat e femive me gishtinje ne Slloveni. Radovljica: Didakta.
21. Davy, Annie (1995). Playwork, Play and care for Children 5-15. London: Macmillan press LTD.
22. Dehaene, Stanislas (1997). The Number Sense. Harmondsworth: Penguin Press.
23. Djete i kreativnost (1987). Zbornik.Zagreb: Školska knjiga.
24. Dragan, Ana Nuša (ur) (1995). Vzgoja za medije in z mediji.(Edukimi per diet dhe me mediet). Ljubljana: Zavod RS za sholstvo.
25. Dragan, Nuša, Zmaga Glogovec, Milan Potočnik (1991). Videotehnologija v predšolski vzgoji. (Videoteknologjija ne edukaten parashkollore). Ljubljana: Zavod RS za sholstvo.
26. Dobszay, Laszlo (1992). Alfred Kodaly Reflections on Music Education. Kecskemet: Zolzan Kodaly Pedagogical Institute of Music.
27. Foot, H.C., A.J. Chapman, J.R.Smith (1995). Friendship and Social Relations in Children. TransactionPublishers.
28. Franklin, B. (ur.) (1986). The Rights of Children. Oxford: Blackwell.
29. Framework plan for day care institutions-a brief presentation Q-0917E (1996). Oslo: Ministry of children and family affairs.
30. Gardner, H. (1995). Razseženosti uma. (mundesit e trurit)Ljubljana:Tangram.
31. Hohmann, Mary, D.P. Weikart (1995). Educating Young Children: active learning practies for preschool and child care program. Ypsilanti, Michigan: High/Scope Press.
32. Holt, B.G. (1998). Science with young Children. Washington: National association for the Education of Young Children.
33. Horvat, Ludvik (1992). Teoretična in metodološka vprašanja merjenja in evalvacije v predšolski vzgoji. Institucionalna vprašanja vzgoje v Sloveniji (dobre izkušnje in nadaljnji razvoj). (Pytjet teoretike dhe metodologjike te matjes dhe evalvimit ne edukaten parashkollore. Pytje intitucionale per edukimin ne Slloveni, eksperiencat e mira dhe zhvillimi i matutejshem i tyre. Zbornik: Skupnost vzgojno varstvenih zavodov Slovenije, faqe 19-24.
34. Horvat, L. (1992). Konvencija o otrokovih pravicah in ustvarjanje pogojev za psihofizični razvoj otrok. Konventa per drejtat e femise dhe krijimi i koshteve per zhvillimin prisofizik te femis. Educa, 6, faqe 358-392.
35. Izhodišča kurikula preнове (1996). Ljubljana: Nacionalni kurikularni svet.

36. Jacob, A.(ur.) (1991). Les droits de l'enfant, quelle protection demain Societe Lyonnaise pour l'enfance et l'adolescence. Pariz: Lierre & Coudrier Editeur.
37. Joyce, Mary (1984). Dance Technique for Children. California: Mayfield Publishing Company.
38. Katz, L.G.,C.F. Mohanty (1985). Early childhood education. V: Husen,T.,T.N. Postlethwaite (ur.) (1985). The International Encyclopedian of Education 3. Liber. Oxford: Pergamon Press.
39. Keenan, Thomas, Ted Ruffman, David R.Olson (1994). When Do Children Begin to Understand Logical Inference as a Source of Knowledge. Cognitive development, 9, faqe 331-353.
40. Košr, Manca (ur.) Otrok in mediji. (Femiu dhe mediet). Zbornik. Ljubljana: Informacije ZPMS.
41. Kranjc, Simona (1995). Razvoj govora predšolskih otrok. (Zhvillimi i foljes te femive parasjkolllore). Detyre magistrature. Ljubljana: Univerza ne Ljubljan. Fakulteta e filozofise.
42. Kranjc, Simona (1996/97). Slovenščina va vrtcu. Jezik in slovstvo. (Gjuha sllovene ne kopshte. Gjuha dhe folja 42, 4-5, faqe 135-146).
43. Kranjc, Simona 8 1998). Skladanje otroškega govora od prvega do tretjega leta (pergaditja per folje te femis ne moshen prej nje deri tre vjete). Doktorska disertacija. Ljubljan: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
44. Kurikulum prenova-gradivo1 (1995). (kurikulum materiali per ndryshime1. Ljubljana: Urad RS za šolstvo.
45. L'ecole maternelle. V: Bulletin officiel de l'education nationale, numer 31, 1994. Pariz: Ministere de l'education nationale, de l'enseignement superieur et de l'enseignement superieur et de la recherche et de l'insertion professionnelle faqe 2132-2144.
46. Mandler, Jean M., Laraine McDonought (1996). Drinking and don't mix: inductive generalization in infancy. Cognition, 59, faqe 307-335.
47. Marjanovič Umek, Ljubica 8 1992). Otrok kot razvijajoča se osebnost. Institucionalna predšolska vzgoja v Sloveniji, dobre izkušnje in nadaljnji razvoj. (Femiu si persone qe rritet. Edukata institucionale parashkolllore ne Slloveni, eksperienca e ire dhe zhvillimi ma tutje. Zbornik. Bled: Skupnost vzgojnovasrtvenih zavodov Slovenije, faqe 4-14.
48. Marjanovič Umek, Ljubica (1995)Vrtec in otrokov razvoj. Sodobna pedagogika. (kopshti dhe zhvillimi i femiut . Pedagogjika moderne, numer 7-8 Ljubljan faqe 338-347.
49. Marjanovič Umek, Ljubica (1998). Razvoj jezika v simbolni (domišljijski) igri predšolskega otroka. (Zhvillimi i gjuhes me shenjate simbolike dhe perdorimi i tyre ne loje). Uporabno jezikoslovje (tematska številka Usvajanje in učenje jezika, 5), faqe 20-26.

50. Marjanovič Umek, Ljubica, Petra Lešnik Musek (1998). Kako igrača in igralni materiali določajo naravo domišljajske igre? Sodobna pedagogika. (Si lodrat dhe materialet qe femit luajne caktojne nje rrjedhime natyrore per lojat qe ata i zbulojne vete? Pedagogjika moderne numer 2, faqe 154-167.
51. Marjanovič Umek, Ljubica, Petra Lešnik Musek (1998). Otrokov razvoj in učenje v domishljajski igri. (Zhvillimi i femis dhe mesimi zgjate lojes). Psihološka obzorja, 7,1, faqe 25-49.
52. Marshal, Colin J. (1993). Kurikulum: temeljni pojmovi. Zagreb.
53. Masterman, Len (1994). Teaching the Media. London/New York: Routledge.
54. Mayer, Richard E. (1996). Thinking, Problem Solving Cognition. New York: W.H. Freeman and company.
55. McGreevy, Susan, Nichols Helen Scheff (1995). Building Dances- A Guide to Putting Movements Together. USA: Human Kinetics.
56. Motte-Hager, Helga de la (1990). Psihologija glasbe e (muzikes).Ljubljana DZS.
57. Načela in teoretična izhodišča (1995). Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji. Ministrstvo za šolstvo in šport, faqe 12-34. (parimet dhe burimet teoretike. Libri i bardhe per edukimin dhe arsimin ne Republikën e Sllovenis. Ministria e arsimit dhe sportit.
58. North, Marion (1973). Movement Education. London: Temple Smith.
59. O'Hagan, M.M. Smith (1993). Special issues in child care. London: Bailliere Tindall.
60. Pešič, Mirjana (1989). Programiranje rada u dječjim vrtićima. Predškolsko dete, 19 (2),faqe 5-11. (Programimi i punes ne kopshtet e femive. Femiu parashkollore).
61. Pre-School Education in the European Union (1995). Luxembourg: European Commission: Office for Official Publications of the European Communities.
62. Programme des activites (1985). Enseignement prescolaire de l'etat. Bruxelles: Ministère de L'education nationale, Organisation des etudes.
63. Rakovič, D. (1997). Vrtci za današnji čas. O demokratizaciji, prikritem kurikulu, dejavnostih in izgubljanju časa. Šolski razgledi, numer 13 faqe 12. (Kopshtet ne ditet e sodeshme. Per demokratizimin, kurikulumi i shefte, aktivitetet dhe koha e humbure.
64. Rodari, Gianni (1977). Srečanje z domishljajjo (takimi me fantazin). Ljubljana: Mladinska knjiga.
65. Rogers, Frederick R. (ed.) (1980). Dance: A Basic Educational Technique. New York: Dance Horizons.
66. Structures of the education and initial training systems in the European Union (1995). Luxembourg: European Commission: Office for Official Publications of the European Communitiens.

67. Te Whariki, Draft guidelines for developmentally Appropriate Programmes in early childhood services (1983). Wellington: Ministry of education.
68. Verčkovnik, Tatjana s sodelavci (1987). Vivaristika v vzgojno izobraževalnem procesu na nivoju predšolske vzgoje- druga faza raziskave. Raziskovalna naloga. (Vivaristika ne proqesin edukator arsomor ne nivelin e edukates parashkollore-faza e dyte e hulemtimeve. Detyre hulumtuse.
69. Voglar, Mira (1981). Otrok in glasba (femiu dhe muzika). Ljubljana: DZS.
70. Vrščaj, Dušan (1988). Vivaristika v vzgojno-varstveni ustanovi. Spoznajmo naravo. Zgodnje uvajanje otrok v naravoslovje. Zbornik. Portorož.
71. " Vrtec stara Ljubljana - Vrtec za današnji čas"Pedagoški inštitut in VVO Ljubljana Center (ter Zavod za šolstvo RS v letih 1995 dhe 1996), Ljubljana 1995-99, dokumentacija.
72. Vzgojni program za vzgojno in varstvo predšolskih otrok (1979) (Programi edukativ per edukimin e femive parashkollore). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
73. Zasnova javnih vrtcev (1995). Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji.Ljubljana. Ministrstvo za šolstvo in šport, faqe 35-67. (Paramendimi per kopshtet publike. Libri i bardh per edukaten dhe arsimin ne Republikën e Sllovenis. Ljubljana, Ministria e arsimit dhe sportit.
74. Watson, Robert (1990). Film & Television in Edukation. Hampshire: The Palmer Press.
75. Willems, Edgar (1989). Le basi psicologiche dell educatione musicale. Fribourg: Pro Musica.
76. Wertsch, J.V. (1997). Vygotsky and the Social of Mind. Harvard University Press.
77. Šolska zakonodaja I (1996). Ministrstvo za šolstvo in šport. Kodi arsimore. Ministria e arsimit dhe sportit.
78. Wynn, Karen (1992). Addition and subtraction by human infants. Nature, 358, faqe 749-750.
79. Wynn, Karen (1995). Origins of Numerical knowledge. Mathematical Cognition, 1, faqe 35-60.